

Aplikace § 8 odst. 5 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim

Průvodce právní úpravou pro státní zástupce

DRUHÉ, UPRAVENÉ A DOPLNĚNÉ VYDÁNÍ

NEJVYŠŠÍ STÁTNÍ ZASTUPITELSTVÍ

V Brně dne 14. srpna 2018
1 SL 141/2017

Obsah

Předmluva.....	2
I. Legislativní změna	5
II. Zvláštní subjektivní odpovědnost právnické osoby v trestním právu.....	6
III. Srovnání s liberací právnické osoby za správní delikty, resp. přestupky	10
IV. Specifický exkulpační důvod trestní odpovědnosti právnické osoby podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO	13
V. Obecný exkulpační důvod trestní odpovědnosti právnické osoby podle § 8 odst. 5 ZTOPO	20
VI. Compliance management systém.....	27
VII. Kazuistika k vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti.....	38
VIII. Příloha: Posuzování korporátních programů compliance (DOJ Guidance – Evaluation of Corporate Compliance Programs)	44

Předmluva

Na základě novely provedené zákonem č. 183/2016 Sb., která nabyla účinnosti 1. 12. 2016, byl do právní úpravy mj. vložen institut exkulpace, resp. vyvinění trestní odpovědnosti právnické osoby ve smyslu § 8 odst. 5 zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „ZTOPO“), podle něhož se právnická osoba trestní odpovědnosti podle § 8 odst. 1 až 4 zproští, pokud vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu osobami uvedenými v odstavci 1 zabránila.

Nejvyšší státní zastupitelství považovalo za důležité věnovat novele provedené zákonem č. 183/2016 Sb. zvýšenou pozornost, neboť šlo o problematiku zcela novou, v odborných pramenech nezmapovanou, a která v sobě skrývala potenciál významného dopadu na vyvozování rozsahu trestní odpovědnosti právnických osob. Rovněž měla potenciál výrazně zasáhnout do stávající aplikační praxe orgánů činných v trestním řízení. Zvýšená pozornost k aplikaci § 8 odst. 5 ZTOPO se projevila v prosazení čtyř hlavních opatření ze strany Nejvyššího státního zastupitelství, a to po linii organizační, analytické, metodické a vzdělávací.

1. Novelizace pokynu obecné povahy č. 10/2011, o informacích, tak, že nižším státním zastupitelstvím je nově **uložena informační povinnost** předkládat odboru trestního řízení a odboru závažné hospodářské a finanční kriminality Nejvyššího státního zastupitelství zprávy o výskytu aplikace citovaného ustanovení včetně charakteristiky uvedených věcí ve všech stadiích a fázích trestního řízení. Novelizace byla provedena pokynem obecné povahy č. 6/2016, s účinností od 5. 9. 2016, resp. v převážné části od 1. 12. 2016.

2. V návaznosti na již v minulosti zpracovanou zvláštní zprávu o poznatcích z aplikace ZTOPO ze dne 17. 12. 2014 sp. zn. 7 NZN 604/2014 byla v první polovině roku 2017 **vypracována zvláštní zpráva aktualizující poznatky z aplikace** tohoto zákona ve znění novely č. 183/2016 Sb., a to s důrazem na § 8 odst. 5 ZTOPO. Tato zpráva je čtvrtletně aktualizována.

3. V prosinci roku 2016 připravilo Nejvyšší státní zastupitelství ve spolupráci s Justiční akademií **vzdělávací seminář pro specializované státní zástupce zaměřený především na tzv. compliance programy** za účasti zahraničních lektorů.

4. V neposlední řadě byl ještě do 1. 12. 2016, tj. do účinnosti citované novely ZTOPO, vytvořen **metodický návod, resp. analýza „Aplikace § 8 odst. 5 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Průvodce novou právní úpravou pro státní zástupce ze dne 20. 11. 2016 sp. zn. 1 SL 123/2016.“**

O těchto opatřeních Nejvyšší státní zastupitelství vyrozumělo Ministerstvo spravedlnosti ČR, jakož i celou soustavu státního zastupitelství prostřednictvím porady s vedoucími státními zástupci.

Materiál „Aplikace § 8 odst. 5 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim“ představuje avizovaný metodický návod, resp. analýzu, a je určený všem státním zástupcům jako praktická pomůcka k zohlednění

podstatných okolností při posuzování trestní odpovědnosti právnických osob v působnosti orgánu veřejné žaloby v trestním řízení v kontextu nové právní úpravy. Vybavuje státní zástupce základní orientací ve stěžejních otázkách posuzované problematiky, jako je legislativní zakotvení nového institutu v právním řádu, zvláštní subjektivní odpovědnost právnické osoby v trestním právu, srovnání s liberací právnické osoby za správní delikty, resp. přestupky, specifický důvod vyvinění právnické osoby uvedený již v § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO a mantinely vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 5 ZTOPO.

Při vyzvednutí preventivního účinku dalo Nejvyšší státní zastupitelství možnost seznámit se s materiálem také odborné a laické veřejnosti. Byl prezentován rovněž na compliance konferencích a dalších odborných fórech konaných za účasti zástupců soukromého sektoru, a to za účelem zvýšení povědomí o dopadech nové právní úpravy. Přijat byl vesměs s pozitivní odezvou.

Problematika compliance si bezesporu zaslouží širší diskuzi, a to napříč veřejným a soukromým sektorem. Na základě iniciativy nejvyššího státního zástupce bylo v dubnu 2018 uspořádáno první jednání u tzv. kulatého stolu, kterého se kromě zástupců z Nejvyššího státního zastupitelství, Nejvyššího soudu a Policie ČR zúčastnili rovněž zástupci z řad České compliance asociace, České advokátní komory, České bankovní asociace, Hospodářské komory ČR, Svazu měst a obcí ČR, Unie podnikových právníků ČR a obchodních korporací. Ukázalo se, že je potřeba kontinuálního přístupu, tedy bude vhodné pokračovat v dalších jednáních na platformě tzv. kulatého stolu, a to se zástupci orgánů činných v trestním řízení, státních institucí, profesních komor a podnikové komunity.

Nejvyšší státní zastupitelství pokračovalo ve spolupráci s Justiční akademií v pořádání seminářů pro státní zástupce, kteří se s ohledem na svoji specializaci věnují věcem právnických osob, u nichž se institut vyvinění z trestní odpovědnosti nabízí k uplatnění. Rovněž byly publikovány tematicky zaměřené příspěvky v rezortním časopisu Státní zastupitelství.

Nyní, s časovým odstupem jednoho a tři čtvrtě roku od prvního vydání materiálu „Aplicace § 8 odst. 5 zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim“, je sledována potřeba aktualizovat informační základnu a obohatit ji o nově získané poznatky. Publikace má podobu druhého, upraveného a doplněného vydání, přičemž vychází z původní systematiky. Aktualizovány jsou všechny části materiálu. Podstatně zevrubněji jsou rozvedeny pasáže o mantinelech, v nichž se uplatní obecný exkulpační důvod trestní odpovědnosti právnické osoby, včetně posuzování jeho hledisek a opatření. Rozebrána je problematika compliance management systému i na základě mezinárodních zdrojů a zahraničních srovnání. Uvedena jsou důležitá (první) tuzemská rozhodnutí, která byla v mezidobí zaznamenána a která odhalují praktický náhled na akceptovaný či již neakceptovaný přístup k možnostem vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti prostřednictvím obecného exkulpačního důvodu. S odkazem na zahraniční inspiraci je připojen dokument pro státní zástupce, který může pomoci při hodnocení compliance programů. Aktualizace vychází také z podnětných diskuzí z workshopů s právníky a manažery působícími v oblasti compliance, jichž se představitelé Nejvyššího státního zastupitelství zúčastnili,

jakož i z přímých zkušeností orgánů činných v trestním řízení. V neposlední řadě lze konstatovat zohlednění doporučení vyplývajících z hodnotící zprávy OECD.

Je možné očekávat další aplikační a interpretační problémy, na které bude třeba reagovat. Nejvyšší státní zastupitelství proto hodlá problematiku § 8 odst. 5 ZTOPO a souvztažné trestní odpovědnosti právnických osob trvale sledovat s tím, že předpokládá zpracování dalších průběžných aktualizací.

Poděkování patří všem, kteří sdělili svoje poznatky a připomínky ohledně prvního vydání materiálu, čímž také přispěli k jeho zkvalitnění.

Hlavními zpracovateli předloženého materiálu v aktualizované verzi byli: Mgr. Jitka Logesová, analytička Nejvyššího státního zastupitelství (dříve advokátka se specializací na risk a compliance služby včetně interních investigací) a JUDr. Jakub Chromý, Ph.D., MBA, státní zástupce analytického a legislativního odboru Nejvyššího státního zastupitelství.

Materiál vychází z právního stavu účinnému ke dni 1. 7. 2018.

I. Legislativní změna

Lze předeslat, že **vládní návrh novely – rozeslaný poslancům dne 3. 9. 2014 jako sněmovní tisk č. 304 – neobsahoval dotčený § 8 odst. 5 ZTOPO, ani žádné podobné ustanovení, jakkoli posléze upravené.** Jeho cíl se původně soustředil kolem přehodnocení okruhu trestných činů, za které může být právnická osoba trestně postižitelná. K dispozici není žádná důvodová zpráva, která by rozebírala prosazení citovaného ustanovení a vysvětlovala by jeho účel, se zhodnocením dopadů oproti dosavadnímu právnímu stavu. K ustanovení § 8 odst. 5 zákona ZTOPO se tak rovněž nekonalo standardní mezirezortní připomínkové řízení, v režimu nastupujícím před projednáním návrhu novely vládou a posunem do další fáze legislativního procesu. **Až později, v rámci projednávání novely v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR, byly prostřednictvím poslanecké iniciativy uplatněny pozměňovací návrhy požadující zavedení nějaké podoby vyvinění trestní odpovědnosti právnické osoby.**

Nakonec byl odsouhlasen pozměňovací návrh obsažený v usnesení garančního ústavně-právního výboru č. 160 ze 48. schůze konané dne 25. 11. 2015. Ve třetím čtení, které proběhlo 23. 3. 2016 na 42. schůzi, byl návrh zákona Poslaneckou sněmovnou Parlamentu ČR schválen. Návrh byl Senátem Parlamentu ČR projednán dne 27. 4. 2016 na 23. schůzi s tím, že byl vrácen s pozměňovacím návrhem směřujícím k vypuštění § 8 odst. 5 ZTOPO. **O návrhu zákona vráceném Senátem Parlamentu ČR bylo hlasováno 24. 5. 2016 na 47. schůzi, přičemž Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR setrvala na původním návrhu zákona (usnesení č. 1228).** Zákon byl vyhlášen 13. 6. 2016 ve Sbírce zákonů v částce 70 pod č. 183/2016 Sb.

Znění § 8 odst. 5 ZTOPO, po novele provedené zákonem č. 183/2016 Sb., s účinností od 1. 12. 2016:

„Právnická osoba se trestní odpovědnosti podle odstavců 1 až 4 zproští, pokud vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu osobami uvedenými v odstavci 1 zabránila.“

II. Zvláštní subjektivní odpovědnost právnické osoby v trestním právu

Právnická osoba jako celek nemá vlastní vůli, nemůže podle ní jednat a navenek ji projevovat. Právní řád proto stanoví, že vlastní jednání právnické osoby představují ty projevy vůle, které jménem právnické osoby činí její určité orgány nebo zástupci jako fyzické osoby, a že právní následky spojené s těmito projevy vůle se přičítají přímo právnické osobě jako subjektu práva. Právnickou osobu zavazuje protiprávní čin, kterého se při plnění svých úkolů dopustil člen statutárního orgánu, osoba vykonávající rozhodující vliv nebo osoba ve vedoucím postavení nebo zaměstnanec vůči třetí osobě.

V českém trestním právu je trestní odpovědnost založena na principu odpovědnosti za zavinění. Představuje jeden ze znaků definice trestného činu, bez zavinění není trestný čin. **Princip odpovědnosti za zavinění tak musí být zachováván rovněž vůči trestní odpovědnosti právnických osob. ZTOPO se vypořádává s otázkou zavinění prostřednictvím odpovědnosti budované na přičitatelnosti trestného činu právnické osobě a neschopnosti zabránit spáchání trestného činu.** Stanovena je konstrukce přičitatelnosti, která se považuje za odvozenou odpovědnost fyzických osob. Sama právnická osoba trestný čin nepáchá, nýbrž právnické osobě se přičítá za určitých podmínek.

Zavinění právnické osoby ve vztahu k některému z trestných činů je zásadně odvozováno od zavinění fyzické osoby, která při spáchání trestného činu jednala v zájmu právnické osoby nebo v rámci její činnosti ve smyslu § 8 odst. 1 ZTOPO.¹ Ustanovení § 8 odst. 2 ZTOPO pak jako materiální důvody vymezuje dva typy přičitatelnosti, aby se jednání fyzické osoby podle předcházejícího odstavce téhož paragrafu, jako formální podmínka, přičetlo právnické osobě a vznikla její trestní odpovědnost.

K vyvození trestní odpovědnosti právnické osoby stanoví § 8 odst. 1 a 2 ZTOPO následující předpoklady:

- (1) Trestným činem spáchaným právnickou osobou je protiprávní čin spáchaný **v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti**², jednal-li tak
 - a) statutární orgán nebo člen statutárního orgánu, anebo jiná osoba ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, která je oprávněna jménem nebo za právnickou osobu jednat,
 - b) osoba ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, která u této právnické osoby vykonává řídicí nebo kontrolní činnost, i když není osobou uvedenou v písmenu a),
 - c) ten, kdo vykonává rozhodující vliv na řízení této právnické osoby, jestliže jeho jednání bylo alespoň jednou z podmínek vzniku následku zakládajícího trestní odpovědnost právnické osoby, nebo
 - d) zaměstnanec nebo osoba v obdobném postavení při plnění pracovních úkolů, i když není osobou uvedenou v písmenech a) až c),
jestliže jí ho lze přičítat.
- (2) Právnické osobě lze přičítat spáchání trestného činu uvedeného v § 7, jestliže **byl spáchán**

¹ Šámal, P. a kol. Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 174-175.

² Před novelou provedenou zákonem č. 183/2016 Sb. též spáchaný „jejím jménem“.

- a) jednáním orgánů právnické osoby nebo osob uvedených v odstavci 1 písm. a) až c), nebo
- b) zaměstnancem uvedeným v odstavci 1 písm. d) na podkladě rozhodnutí, schválení nebo pokynu orgánů právnické osoby nebo osob uvedených v odstavci 1 písm. a) až c) anebo proto, že orgány právnické osoby nebo osoby uvedené v odstavci 1 písm. a) až c) neprovedly taková opatření, která měly provést podle jiného právního předpisu nebo která po nich lze spravedlivě požadovat, zejména neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou nadřízeny, anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu.

V zásadě platí, že pokud je trestný čin spáchán proti zájmům nebo na úkor právnické osoby, nelze dovést trestní odpovědnost poškozené právnické osoby. Zůstává zde odpovědnost konkrétní jednající fyzické osoby, jež se dopustila excesu, bez požadované souvislosti s právnickou osobou.

Se zřetelem k uvedenému se nabízí poukázat především na závěry vyplývající z rozhodnutí Nejvyššího soudu publikovaném pod č. 23/2016 Sb. rozh. tr.:

I. Protiprávní čin je spáchán v zájmu právnické osoby ve smyslu § 8 odst. 1 ZTOPO, má-li z něho právnická osoba buď majetkový prospěch, nebo jakýkoliv imateriální prospěch, či získá-li jakoukoliv jinou výhodu. Uvedený znak je třeba vykládat tak, že prospěch nebo výhoda právnické osoby plynoucí pro ni ze spáchaného trestného činu prostřednictvím benefitů dosažených tímto trestným činem jejími zaměstnanci či společníky musí mít takovou povahu, že benefitem zaměstnance či společníka právnické osoby jsou podmíněny prospěch nebo výhoda samotné právnické osoby. Jestliže tedy např. jediný společník právnické osoby – společnosti s ručením omezeným – řídil její motorové vozidlo, jímž vykonal jízdy výlučně pro své soukromé účely a svůj osobní prospěch, ač mu byl pravomocným a vykonatelným rozhodnutím soudu uložen trest zákazu činnosti spočívající v zákazu řízení motorových vozidel, nejde o čin spáchaný v zájmu právnické osoby, a právnická osoba se jím proto nemůže dopustit trestného činu maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání podle § 337 odst. 1 písm. a) trestního zákoníku.

II. Zavinění právnické osoby ve vztahu k některému z trestných činů vymezených v § 7 ZTOPO (ve znění před novelou č. 183/2016 Sb.) je třeba odvozovat od zavinění fyzické osoby, která při páchaní trestného činu jednala jménem právnické osoby nebo v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti ve smyslu § 8 odst. 1 ZTOPO, nikoliv od zavinění fyzické osoby oprávněné činit v řízení úkony za právnickou osobu, jde-li o odlišné fyzické osoby.

Dále je namístě poukázat na rozhodnutí Nejvyššího soudu publikované pod č. 29/2017 Sb. rozh. tr., podle něhož přičitatelnost trestného činu právnické osoby znamená, že jde o takové jednání fyzické osoby, které je svým obsahem a účelem i jednáním právnické osoby navenek. Právnická osoba obecně odpovídá za volbu fyzických osob oprávněných za ni jednat, avšak je-li právnická osoba zneužita ke spáchaní trestného činu fyzickou osobou jednající za ni, zpravidla není možno dovést spáchaní trestného činu i touto právnickou osobou.

Příklad

Stíhána byla společnost s ručením omezeným, která byla tzv. jednočlennou společností, tj. jediný jednatel C. O. byl současně jediným společníkem. K pořízení předmětného vozidla jednatelem obchodní společnosti na úvěr došlo pro jinou osobu – V. M., která se údajně měla stát společníkem právnické osoby, jež se z důvodu pořízení onoho vozidla zadlužila. C. O. jako jednatel obviněné obchodní společnosti, zřejmě ve snaze pomoci svému známému k snazšímu získání úvěru a tím i požadovaného osobního automobilu, využil, resp. zneužil, jméno své obchodní společnosti, k jeho pořízení. Toto vozidlo také obratem V. M. předal, aniž by z něj měla obviněná jakýkoliv finanční či jiný prospěch. Svou společností, jakožto dlužníka z úvěru, tímto pouze vystavil riziku případné špatné platební morálky V. M. a z toho plynoucích nežádoucích právních následků, a jak se nakonec ukázalo, tak i jejímu trestnímu stíhání. Jak konstatoval Nejvyšší soud v usnesení ze dne 30. 8. 2017 sp. zn. 8 Tdo 924/2017, šlo o jednání jednatele C. O., které bylo zřejmým excesem z rámce činnosti obviněné obchodní společnosti a které určitě nebylo vykonáno v jejím zájmu, ale právě naopak – na její úkor. Z tohoto důvodu jí proto nemohlo být přičitatelné v rámci trestní odpovědnosti právnických osob. V rámci odůvodnění svého rozhodnutí vyslovil Nejvyšší soud právní názor, že znak obsažený v § 8 odst. 1 ZTOPO spočívající v tom, že trestný čin je spáchán v rámci činnosti právnické osoby, je třeba vykládat restriktivně a z hlediska smyslu a účelu tohoto zákona. Jednání jednatele právnické osoby, které bylo sice vedeno z jeho strany jménem právnické osoby, avšak fakticky bylo excesem z činnosti právnické osoby a nebylo konáno ani v jejím zájmu, nelze hodnotit jako jednání přičitatelné právnické osobě.

K pořízení vozidla mělo dojít pro osobu V. M., která se měla stát společníkem právnické osoby, tj. součástí primárně vlastnických struktur společnosti, které se na činnosti obchodní společnosti ne vždy podílejí (analogicky např. akcionáři akciových společností se nemusejí podílet na činnosti a.s. jakožto obchodní společnosti). Jiná situace by ovšem nastala, pokud by se onen známý V. M., pro kterého byl předmětný vůz pořízen, měl stát zaměstnancem této právnické osoby, příp. by na základě smlouvy o obchodním zastoupení pro ni měl vyvíjet činnost obchodního zástupce. Pak by se závěry uvedeného usnesení Nejvyššího soudu již aplikovat nedaly.

V případě trestní odpovědnosti právnické osoby, která stojí na konstrukci přičitatelnosti trestného činu právnické osobě, se má tedy na zřeteli zvláštní subjektivní odpovědnost. Na zavinění fyzické osoby navazuje, avšak s odlišením od vlastního pojmu viny (zavinění) fyzické osoby. Vztah trestní odpovědnosti právnické osoby k trestní odpovědnosti fyzické osoby je vymezen jako souběžný, samostatný a nezávislý odpovědnostní vztah. U trestní odpovědnosti právnické osoby se nejedná o model objektivní odpovědnosti, který se uplatňuje u správních deliktů právnických osob.

Lze taktéž zdůraznit, že v oblasti trestního stíhání právnických osob se uplatňuje **zásada legality**, což znamená, že státní zástupce je v zásadě povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dověděl. Na základě současné koncepce trestního práva platí, že trestní odpovědnost fyzické osoby a trestní odpovědnost právnické osoby jsou natolik úzce propojeny a založeny prakticky na stejných principech,

že nepřichází pojmově v úvahu, že by u trestní odpovědnosti fyzických osob mohla být aplikována zásada legality, byť s výjimkami, a u trestní odpovědnosti právnických osob naopak zásada oportunity.

III. Srovnání s liberací právnické osoby za správní delikty, resp. přestupky

Správní delikty právnických osob jsou zásadně postaveny na modelu objektivní odpovědnosti. K vyvození takové odpovědnosti postačí, že právnická osoba svým jednáním porušila nebo nesplnila povinnost stanovenou zákonem nebo na základě zákona uloženou. Znamená to, že **zavinění se vůbec nezkoumá.**

Jestliže není připuštěna ani možnost vyvinění právnické osoby, jde o objektivní odpovědnost absolutní. Ve vztahu k těm správním deliktům právnických osob, které jsou založeny na objektivní odpovědnosti, může být – **s ohledem na eliminaci rizika nepřiměřené tvrdosti a nespravedlnosti,³ potažmo protiváhu absolutní odpovědnosti – stanovena možnost liberace, která vede ke zbavení její odpovědnosti.** Zákony na úseku správního trestání takto zpravidla stanoví dikci, že právnická osoba za správní delikt neodpovídá, jestliže vynaložila veškeré úsilí, které bylo možno požadovat, aby porušení právní povinnosti zabránila. Právnická osoba musí prokázat splnění podmínek pro existenci liberačního důvodu, nese důkazní břemeno.

Právní řád zná desítky právních předpisů, ve kterých je zakotven liberační důvod, při jehož naplnění právnická osoba za správní delikt neodpovídá. Tak např. lze jmenovat zákon č. 242/2016 Sb., celní zákon (§ 52), zákon č. 186/2016 Sb., o hazardních hrách (§ 128), zákon č. 256/2013 Sb., katastrální zákon, ve znění pozdějších předpisů (§ 59 odst. 1), zákon č. 255/2012 Sb., kontrolní řád, ve znění pozdějších předpisů (§ 17 odst. 1), zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (§ 118 odst. 1), zákon č. 277/2009 Sb., o pojišťovnictví, ve znění pozdějších předpisů (§ 121 odst. 1), zákon č. 183/2006 Sb., stavební zákon, ve znění pozdějších předpisů (§ 182 odst. 1), zákon č. 137/2006 Sb., o veřejných zakázkách, ve znění pozdějších předpisů (§ 121 odst. 1), zákon č. 119/2002 Sb., o zbraních, ve znění pozdějších předpisů (§ 77c odst. 1), zákon č. 56/2001 Sb., o podmínkách provozu vozidel na pozemních komunikacích, ve znění pozdějších předpisů (§ 84 odst. 1), zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů (§ 105c odst. 1), zákon č. 455/1991 Sb., živnostenský zákon, ve znění pozdějších předpisů (§ 64 odst. 1) aj.

Podle dosavadní doktríny a judikatury z úseku správního trestání se podává **zpřesnění výkladu podmínek uplatňování liberace právnické osoby za správní delikty** následovně.

- Liberační důvod dopadá na skutečnosti objektivního charakteru, nikoli na skutečnosti subjektivní, a proto jím nemohou být např. ekonomické problémy, finanční situace, druhotná platební neschopnost, dovolená odpovědného zaměstnance, potíže se sháněním kvalifikovaných pracovníků, problémy s dodávkou zboží, chování obchodních partnerů apod.⁴
- Liberačním důvodem nejsou vnitřní organizační změny spočívající ve výměně pracovníka na ekonomickém úseku, zavádění nového hardwaru a účetního softwaru, jakož i problémy se zaváděním tohoto softwaru spojené.

³ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 25. 11. 1994 sp. zn. 6 A 12/1994.

⁴ Prášková, H. Základy odpovědnosti za správní delikty. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 321.

Mezi liberační důvod nikdy nepatří skutečnosti spočívající výlučně ve vnitřních poměrech odpovědného subjektu.⁵

- Liberační důvod nemůže spočívat v překážce splnění právní povinnosti, kterou je osoba povinna překonat nebo odstranit, např. v nedostatku úředního povolení, souhlasu apod.⁶
- Liberačním důvodem, při jehož naplnění nebude dána odpovědnost právnické osoby za správní delikt, je třeba rozumět objektivní a zcela mimořádnou okolnost, jež nastala nezávisle a brání jí ve splnění povinnosti chovat se v souladu se zákonem, jestliže nelze rozumně předpokládat, že by právnická osoba tuto překážku nebo její následky odvrátila nebo překonala.⁷
- Ke zproštění odpovědnosti právnické osoby za správní delikt nepostačuje pouhý obecný odkaz na údajnou vyšší moc či nspecifikované jednání třetí osoby.⁸
- Dysfunkce ve fungování orgánů veřejné moci může s ohledem na individuální okolnosti případu představovat exkulpační, resp. liberační důvod v oblasti správněprávní odpovědnosti, pokud se takové selhání podstatnou měrou podílelo na vzniku formálně protiprávního jednání jednotlivce nebo protiprávního stavu.⁹

Vzhledem k **zákonu č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich**, který nabyl účinnosti 1. 7. 2017, došlo k jednotné a komplexní úpravě základů správněprávní odpovědnosti fyzických, právnických a podnikajících fyzických osob a řízení v těchto věcech. Za základ správněprávní odpovědnosti se napříště považuje spáchání přestupku. Odpovědnost právnické osoby za přestupek navazuje na současnou koncepci, podle které zavinění není znakem skutkové podstaty správního deliktu právnické osoby. Přestože je odpovědnost právnické osoby za přestupek spojována s přičitatelností k jednání fyzické osoby (§ 20), stále stojí na objektivní odpovědnosti, bez ohledu na zavinění. K vyvození odpovědnosti postačí porušení nebo nesplnění povinností stanovených zákonem nebo uložených na jeho základě, kdy tyto povinnosti porušují svým jednáním fyzické osoby, které se pro účely posuzování odpovědnosti právnické osoby považují za osoby, jejichž jednání se právnické osobě přičítá. To je rozdíl oproti trestní odpovědnosti právnické osoby, k níž se uplatňuje zvláštní subjektivní odpovědnost, jež je odvozená od zavinění fyzické osoby. **Nejedná se tu o doktrínu přičitatelnosti ve smyslu ZTOPO.**

Popsaná odpovědnost právnické osoby za přestupek rovněž předpokládá existenci obecně formulovaného liberačního důvodu, podobně jako dosavadní odpovědnost právnické osoby za správní delikty, přičemž spočívá ve zproštění odpovědnosti právnické osoby za přestupek (§ 21). Právnická osoba za přestupek neodpovídá, jestliže prokáže, že vynaložila veškeré úsilí, které bylo možno požadovat, aby přestupku zabránila. Právnická osoba se však nemůže odpovědnosti za přestupek zprostit, jestliže z její strany nebyla vykonávána povinná nebo potřebná kontrola nad fyzickou osobou, která se za účelem posuzování odpovědnosti právnické osoby za přestupek považuje za osobu, jejíž jednání je přičitatelné

⁵ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 16. 2. 2004 sp. zn. 6 A 109/2000.

⁶ Prášková, H. Základy odpovědnosti za správní delikty. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 321.

⁷ Přiměřeně rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 12. 2013 sp. zn. 5 Afs 3/2012.

⁸ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 10. 4. 2013 sp. zn. 6 As 4/2013.

⁹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 18. 4. 2013 sp. zn. 1 As 188/2012.

právnícké osobě, nebo nebyla učiněna nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení přestupku.

Vynaložení veškerého úsilí ze strany právnícké osoby je zde nutné posuzovat objektivně. Zahrnuje opatření, která byla objektivně způsobilá provést, zejména zajištění dostatečné a pravidelné kontroly ze strany zaměstnavatele vůči svým zaměstnancům, různá preventivní opatření, ochranu majetku, úroveň řízení apod. Liberační důvod nebude dopadat na případy subjektivních hospodářských potíží, na případy, kdy překážky nesplnění povinnosti byla odpovědná osoba povinna překonat nebo odstranit (např. nedostatek úředního povolení) apod. Jestliže pro právníckou osobu nebylo při vynaložení veškerého úsilí možné, aby svoji povinnost splnila, nebude za to dovozována její odpovědnost za přestupek.¹⁰

Liberační důvod, který vede ke zproštění odpovědnosti, musí tvrdit a prokazovat obviněný z přestupku, nikoli správní orgán, který posuzuje pouze jeho důvodnost.

Pokud se ve vztahu k trestní odpovědnosti právnícké osoby uplatňuje zvláštní subjektivní odpovědnost, nikoli model objektivní odpovědnosti jako u odpovědnosti právnícké osoby za správní delikt, resp. nově též odpovědnosti právnícké osoby za přestupek, není přiléhavé v souvislosti s vyviněním právnícké osoby za trestný čin hovořit o liberaci, resp. liberačním důvodu. **Tam, kde je odpovědnost založena na zavinění, se spíše užívá pojem exkulpace, resp. exkulpační důvod.**

¹⁰ Důvodová zpráva k § 21 zákona o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich.

IV. Specifický exkulpační důvod trestní odpovědnosti právnické osoby podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO

Ještě před vtělením § 8 odst. 5 do ZTOPO, na základě novely provedené zákonem č. 183/2016 Sb., existovala problematika s novou úpravou těsně související, jde-li o **kategorii zaměstnance nebo osoby v obdobném postavení**. Podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO je či naopak není právnické osobě přičítáno spáchání trestného činu ze strany zaměstnance nebo osoby v obdobném postavení při plnění pracovních úkolů, s odkazem, že **orgány právnické osoby nebo osoby uvedené** v odstavci 1 písm. a) až c) citovaného ustanovení **neprovedly taková opatření, která měly provést podle jiného právního předpisu nebo která po nich lze spravedlivě požadovat**, zejména neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou nadřizeny, anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu.

Vyžaduje se tak určité spojení fyzické osoby a právnické osoby s trestným činem, jako součást definice přičitatelnosti trestného činu právnické osobě. Pro vznik trestní odpovědnosti právnické osoby je zde třeba prokázat, že **trestný čin byl spáchán zaměstnancem nebo osobou v obdobném postavení a zároveň, že ze strany orgánů právnické osoby nebo dalších vyjmenovaných osob došlo k nečinnosti, ačkoli ve smyslu tohoto ustanovení činné být měly**. Právnická osoba v podstatě odpovídá za nezvládnutí rizika z provozování korporace, zanedbání či odevzdanosti realizace dohledu a kontroly.

Dotčená část (alternativní) podmínky § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO v podstatě obsahuje specifický důvod vyvinění trestní odpovědnosti právnické osoby (jako součást negativní podmínky přičitatelnosti), vztahující se ke kategorii zaměstnance nebo osoby v obdobném postavení, jejichž jednání se právnické osobě přičítá, upravený před zavedením obecně formulovaného exkulpačního důvodu podle § 8 odst. 5 ZTOPO. Vyvinění právnické osoby, s odkazem na § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO, vylučuje zjevný trestněprávní exces podřízené osoby – zaměstnance nebo osoby v obdobném postavení, která spáchala trestný čin, navzdory opatřením učiněným ze strany právnické osoby. O zbylou kategorii, představující či tvořící orgán právnické osoby neboli vyšší vedení právnické osoby, se tady nejednalo.

Aby se právnická osoba vyhnula trestní odpovědnosti a zůstalo u trestněprávního excesu podřízené osoby – zaměstnance nebo osoby v obdobném postavení, s trestní odpovědností pouze fyzické osoby, která trestný čin spáchala, nebo zcela bez trestní odpovědnosti v případě neustanovené osoby, jsou na ni tak kladeny požadavky k učinění určitých opatření. Spadají sem povinnosti řádného řízení a kontroly, včetně povinností k předcházení páchaní trestné činnosti v rámci právnické osoby.¹¹ Vnitřní kontrolní činnost se považuje za součást činnosti, v níž může být shledána odpovědnost právnické osoby za trestný čin. Není omezována na opatření, k nimž jsou orgány právnické osoby povinny ze zákona, ale vztahuje se rovněž i na další opatření, jejichž provedení po nich lze spravedlivě požadovat.

¹¹ Forejt, P., Habarta, P., Trešlová, L. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim s komentářem. Praha: Linde Praha, 2012, s. 81.

Pokud existoval specifický důvod vyvinění právnické osoby již v § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO, jevílo se vhodné získat a vyhodnotit dosavadní poznatky k tomuto postupu státních zástupců, případně soudů, a z nich event. alespoň zčásti vycházet i pro posouzení budoucí možnosti aplikace § 8 odst. 5 ZTOPO, nebyla-li jinak tato oblast předmětem standardního statistického sledování.

Z poznatků shromážděných ze soustavy státního zastupitelství vyplývá, že podmínky vyvinění právnické osoby, s odkazem na § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO, byly v období 1. 1. 2012 – 17. 8. 2016 aplikovány, resp. zvažovány, přinejmenším celkem v pěti věcech. A to u OSZ v Pelhřimově, ObSZ pro Prahu 10, OSZ v Kroměříži a OSZ ve Vyškově, resp. u tamějších soudů.

Předmětná kazuistika vykazovala následující charakteristiku.¹²

Případ A

Státním zástupcem okresního státního zastupitelství byla obžalována obchodní společnost podnikající v oblasti výkupu sběrných surovin, a to pro přečin podílnictví z nedbalosti podle § 215 odst. 1 trestního zákoníku. Okresní soud uznal tuto právnickou osobu vinnou a uložil jí peněžitý trest, avšak z podnětu jejího odvolání zrušil krajský soud odsuzující rozsudek soudu prvního stupně a sám rozhodl tak, že se právnická osoba zprošťuje obžaloby podle § 226 písm. c) trestního řádu.

Z odůvodnění zprošťujícího rozsudku odvolacího soudu je možné rekapitulovat vybrané pasáže k podmínkám specifického důvodu vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO.

Soud prvního stupně vzal za prokázané, že obžalovaná právnická osoba v rámci školení a následné kontroly dostatečně neinstruovala své podřízené zaměstnance, na které otázky se mají zaměřit při výkupu věcí, aby mohlo být sníženo riziko výkupu věcí pocházejících z trestné činnosti. Skutkový závěr opřel soud o výpověď výkupčího J. F., který neměl povědomí o tom, jak by měl zjistit, že věci pocházejí z trestné činnosti, a jeho nadřízených, z jejichž výpovědí podle tohoto soudu bylo zřejmé, že na základě jejich názoru nelze poznat, zda věci pocházejí či nepocházejí z trestné činnosti.

Pochybení okresního soudu shledal odvolací soud ve způsobu hodnocení provedených důkazů. Okresní soud při skutkových závěrech nehodnotil všechny provedené důkazy jak samostatně, tak ve vzájemných souvislostech ve smyslu § 2 odst. 5, 6 trestního řádu, konkrétně odpovídajícím způsobem nezhodnotil obsah úředních záznamů sepsaných s jednotlivými výkupčími sběrných surovin, v důsledku čehož se dostatečným způsobem nevypořádal se všemi okolnostmi významnými pro rozhodnutí. Skutkové závěry nebylo možné považovat za podložené provedeným dokazováním, což mělo vliv i na nesprávné právní závěry.

Jestliže bylo prokázano, že obžalovaná právnická osoba minimálně jednou ročně organizovala školení mj. zaměřená na výkup odcizených věcí a v průběhu trestního

¹² Registrované případy byly pro účely rozboru anonymizovány a označeny písmeny A až E.

řízení bylo zjištěno pouze pochybení jednoho jejího výkupčího, a to již pravomocně odsouzeného J. F., tj. nikoli více výkupčích, přičemž zároveň mnoho zaměstnanců obžalované právnické osoby poukazovalo na to, že byli proškoleni v tom směru, aby věci, vykoupené právě J. F., nevykupovali a sami by tak neučinili (v jejich případě tak lze mít obsah školení organizovaných obžalovanou právnickou osobou za dostačující), dospěl odvolací soud k závěru, že nelze bez důvodných pochybností dovodit, že by orgány obžalované právnické osoby neprovedly taková opatření, která měly provést podle jiného právního předpisu nebo která lze po nich spravedlivě požadovat, zejména že by neprovedly povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob, jimž jsou nadřízeny anebo neučinily nezbytná opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu. Jednání již pravomocně odsouzeného J. F. bylo namísto hodnotit jako trestněprávní exces jednotlivce, který nelze vyloučit ani při splnění povinností právnické osoby předvídaných v § 8 odst. 2 ZTOPO.

Případ B

Státním zástupcem okresního státního zastupitelství byla obžalována obchodní společnost podnikající v oblasti nakládání s odpady, potažmo jejich dopravy, a to pro přečin neoprávněného nakládání s odpady podle § 298 odst. 2, 4 písm. b) trestního zákoníku. Okresní soud uznal tuto právnickou osobu vinnou a uložil jí trest zákazu činnosti spočívající v zákazu nakládání s odpady jakéhokoli druhu.

Právnická osoba byla shledána trestně odpovědnou za jednání blíže neztotožněného zaměstnance, který v nočních hodinách uložil obsah velkoobjemového kontejneru s odpadem – včetně nebezpečného odpadu ve smyslu § 4 písm. a) zákona č. 185/2001 Sb., o odpadech, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon č. 185/2001 Sb.“) – umístěného na vozidle obžalované společnosti na zpevněnou asfaltovou plochu na okraji orné půdy, čímž došlo k porušení příslušných ustanovení zákona č. 185/2001 Sb. a zákona č. 254/2001 Sb., o vodách a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů. Z porušených nádob zčásti vytekly ropné látky a kontaminovaly okolí.

Z odůvodnění odsuzujícího rozsudku nalézacího soudu je možné rekapitulovat vybrané pasáže k podmínkám specifického důvodu vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO.

Obchodní společnost byla vedena značně chaoticky, avšak šlo o chaos řízený. Většina zaměstnanců pracovala tzv. načerno. Klíče k vozidlu byly zcela nezajištěny, přístup k nim mohl mít téměř kdokoli. Nebyla vedena řádná kniha jízd, která by poskytovala chronologický přehled o uskutečněných jízdách v rámci firmy. Jednatel společnosti nebyl schopen sdělit, kdo a kde byl v rozhodný den spáchání skutku. Při hodnocení svědeckých výpovědí dospěl soud k závěru, že výpovědi všech slyšených svědků jsou zčásti účelové, neboť všichni předvolaní svědci minimálně, byť v rozdílném rozsahu, porušili své povinnosti a v případě úplné výpovědi by se vystavili přímo nebezpečí trestního stíhání či alespoň pracovněprávnímu postihu.

Soud vzal za prokázané, že odpovědnost právnické osoby je pro stíhaný skutek dána. Nepodařilo se sice jednoznačně prokázat, zda pachatelem stíhaného přečinu

byl řidič vyslechnutý v pozici svědka J. P., či bývalý jednatel a současně řidič společnosti A. H., kteří v inkriminovanou dobu vozidlo užívali, je však zcela jednoznačně prokázáno, že tak jednali jako zaměstnanci společnosti, která pokud k takovému jednání nedala přímo pokyn prostřednictvím odpovědných osob, minimálně prostřednictvím odpovědných osob neprovedla taková opatření, jak má na mysli § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO, tj. povinnou nebo potřebnou kontrolu nad činností zaměstnanců nebo jiných osob a opatření k zamezení nebo odvrácení následků spáchaného trestného činu. Není totiž pochyb o tom, že statutární orgány byly povinny zajistit svá vozidla takovým způsobem, aby mimo pracovní dobu neměly třetí osoby bez svolení statutárních orgánů či jiných pověřených osob možnost neoprávněně předmětné nákladní vozidlo užívat, současně byla společnost povinna vést takovou evidenci jízd, která by umožnila vozidla přehledně provozovat v souladu se zákonem.

Případ C

Policejním orgánem bylo zahájeno trestní stíhání obchodní společnosti podnikající v oblasti poskytování laboratorních a diagnostických služeb, a to pro přečin porušení autorského práva, práv souvisejících s právem autorským a práv k databázi podle § 270 odst. 1 trestního zákoníku.

Právnícká osoba prostřednictvím svých zaměstnanců užívala bez svolení oprávněného v rozporu s § 12 odst. 1 zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon č. 121/2000 Sb.“), na čtyřech kusech firemní výpočetní techniky, umístěných v sídle společnosti a využívaných pro obchodní činnost společnosti, nelegálně instalovaný software - produkty Microsoft Inc.

V rámci stížnosti proti usnesení o zahájení trestního stíhání obhajoba namítla, že jednání neustanovené osoby jí nemůže být přičítáno z důvodu, že se jednalo o exces zaměstnance. Státní zástupce stížnost proti usnesení o zahájení trestního stíhání zamítl jako nedůvodnou. S předmětnou námitkou obhajoby se neztotožnil a konstatoval, že u stíhané právnické osoby nebyla zjištěna žádná opatření, která jsou v obchodní společnosti běžná, a která lze spravedlivě požadovat, k zamezení omezení instalace nelegálního, ale i jiného škodlivého software do jejich počítačů. Bylo by jistě i v zájmu samotné společnosti, aby měla přesně definována přístupová oprávnění jednotlivých osob a byl stanoven administrátor sítě, který by kontroloval, zda používaný software je v pořádku jak z hlediska licencí, tak samotné počítačové bezpečnosti společnosti apod. Za této situace není možné ve smyslu § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO se odvolávat na exces zaměstnance.

V další fázi trestního řízení byla věc státním zástupcem postoupena k projednání deliktu, jestliže pro nízkou společenskou škodlivost postačovalo uplatnění odpovědnosti podle zákona č. 121/2000 Sb., který v § 105b odst. 1 písm. a) postihuje neoprávněné užití díla.

Případ D

Státním zástupcem okresního státního zastupitelství byla obžalována obchodní společnost podnikající v oblasti výroby a prodeje nábytku, a to pro zločin sjednání

výhody při zadání veřejné zakázky, při veřejné soutěži a veřejné dražbě podle § 256 odst. 1, 2 písm. b) trestního zákoníku.

Jednalo se o veřejnou zakázku organizovanou městem v otevřeném nadlimitním řízení, a to na dodávku interiérového vybavení pro administrativní budovu, kdy se o ni ucházeli čtyři uchazeči, kteří podali své nabídky, mj. také obžalovaná obchodní společnost, která podle posouzení hodnotící komise skončila na prvním místě.

Hlavní líčení nebylo dosud skončeno.

Jednatel obžalované právnické osoby Ing. P. L. (který nebyl obviněný) v souvislosti s její obhajobou v přípravném řízení odmítl odpovědnost za jednání, které je jí kladeno za vinu. Uvedl mj., že obchodní společnost má platný etický kodex, kterým se zaměstnanci řídí.

Státní zástupce má ve smyslu podané obžaloby za to, že skutek byl spáchán v zájmu a jménem obchodní společnosti, která byla uchazečem o veřejnou zakázku v zadávacím řízení, kdy bylo prokázáno, že jejím jménem obviněný Ing. H. L. dopředu dojednával společný postup související s podáním nabídky s obviněnou JUDr. Z. Š., jež administrovala tuto veřejnou zakázku [jeho jednání lze právnické osobě přičítat podle § 8 odst. 1 písm. a), odst. 2 písm. a) ZTOPO], který také za obchodní společnost předával původní nabídku, účastnil se otevírání obálek a následně se dohodl s druhým jednatelem obviněným Ing. E. L. [jeho jednání lze právnické osobě přičítat podle § 8 odst. 1 písm. a), odst. 2 písm. a) ZTOPO] na podepsání nových materiálů k doplnění již podané nabídky, jimiž bylo třeba původní (nevyhovující) v nabídce nahradit, přičemž tyto materiály s vědomím účelu, k němuž mají sloužit, vytvořila zaměstnankyně společnosti obviněná Ing. M. K. [její jednání lze právnické osobě přičítat podle § 8 odst. 1 písm. d), odst. 2 písm. b) ZTOPO], která takto činila v rámci plnění svých pracovních úkolů na základě pokynu statutárního orgánu společnosti. Vyhotovila nový rozpočet nabídky v listinné podobě na danou částku, nový CD nosič s obsahem dvou souborů – rozpočtů zakázky a dále nový krycí list nabídky s cenou v dané výši a novou přílohou k rámcové smlouvě s cenou ve stejné výši, které pak jménem obchodní společnosti podepsal její statutární orgán obviněný E. L., kdy tyto označené podklady byly nahrazeny ze strany obviněné JUDr. Z. Š. v původně podané nabídce tak, aby uceleně souhlasila s vyhlášenou cenou.

Případ E

Státním zástupcem okresního státního zastupitelství byla obžalována obchodní společnost podnikající v oblasti spalování odpadů, a to pro přečin poškození a ohrožení životního prostředí podle § 293 odst. 1 alinea první, odst. 2 písm. b) trestního zákoníku.

Právnická osoba na základě jednání svého předsedy představenstva Ing. J. H. a svých zaměstnanců, zejména topičů, při plnění pracovních úkolů na základě pokynů předsedy představenstva, při spalování nebezpečných odpadů – kondenzátorů v zařízení spalovny porušila § 17 odst. 1 písm. a) zákona č. 201/2012 Sb., o ochraně ovzduší, ustanovení části II, odst. 2 písm. b) a d) přílohy č. 4 vyhlášky č. 415/2012 Sb., o přípustné úrovni znečišťování a jejím zjišťování a o provedení

některých dalších ustanovení zákona o ochraně ovzduší, kdy bylo v této spalovně jejími zaměstnanci při teplotách nižších spáleno určité množství kondenzátorů obsahujících látky s chlorem, takto vznikaly a byly vypuštěny do prostředí vysoce toxické dioxiny s negativními účinky pro prostředí i živé organismy, a kdy nebylo přijato opatření, aby v případě poklesu teploty pod stanovenou minimální mez nebo v případě překročení některého ze specifických emisních limitů bylo automaticky zabráněno přívodu odpadu do prostoru, kde dochází k tepelnému zpracování odpadu přímou oxidací.

Trestní odpovědnost právnické osoby je dovozována i vzhledem k jednání jejich zaměstnanců podle § 8 odst. 1 písm. d), odst. 2 písm. b) ZTOPO.

Soud prvního stupně postoupil předmětnou věc České inspekci životního prostředí, neboť skutek by mohl být posouzen jako správní delikt. Státní zástupce podal proti takovému rozhodnutí stížnost, které soud druhého stupně vyhověl, tedy zrušil napadené rozhodnutí a uložil soudu prvního stupně, aby o věci znovu jednal a rozhodl. Následně nalézací soud již uznal právnickou osobu vinnou ze spáchání přečinu poškození a ohrožení životního prostředí z nedbalosti podle § 294 odst. 1 alinea první, odst. 2 písm. a) trestního zákoníku. Možnost vyvinění právnické osoby nebyla v řízení před soudem namítána.

Na základě rozboru se ukazuje, že **k aplikaci podmínek § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO** (rozuměj před novelou provedenou zákonem č. 183/2016 Sb., která do právní úpravy vložila obecný důvod exkulpace), **navzdory uplynulé době více než čtyř a půl roku účinnosti zmiňovaného ustanovení, se nevytvořila ustálená judikatura, jejíž suma argumentů by poskytovala návod pro rozhodování obdobných věcí.** Tato otázka se nestala předmětem sjednocování soudní rozhodovací praxe vyšších soudů. Jestliže soustava státního zastupitelství zaznamenala, že podmínky specifického důvodu vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO byly dosud aplikovány, resp. zvažovány, celkem jen v 5 věcech, znamená to, že **ve srovnání s počtem řešených právnických osob v rámci trestního řízení, pohybujících se řádově ve stovkách případů** (tak např. v roce 2014 bylo stíháno 139 právnických osob, v roce 2015 bylo stíháno 227 právnických osob), **šlo o naprosto ojedinělé případy.**

Ocenit je třeba aktivitu státních zastupitelství, kterým se podařilo dohledat relevantní poznatky. Ve vztahu ke konkrétním případům A a B, v nichž proběhlo řízení před soudem, se mohla zdát inspirativní stanoviska soudů k provedení, resp. neprovedení příslušných opatření ze strany právnické osoby vůči kategorii zaměstnance nebo osoby v obdobném postavení, neboť mohou být rovněž zohledněny pro nový institut podle § 8 odst. 5 ZTOPO k závěru o trestní odpovědnosti právnické osoby. Avšak nutno zdůraznit, že **více než o spor ohledně právní stránky, šlo prvořadě o to, udržet dokazování a hodnocení provedených důkazů, že byl orgány činnými v trestním řízení zjištěn skutkový stav věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti, a to v rozsahu, který je nezbytný pro uznání viny právnické osoby, právě s přihlédnutím k požadavkům opatření předvídaných v § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO.** V případech D a E nebyla otázka podmínek specifického důvodu vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO rozporována oproti obžalobě v rámci řízení před soudem, což je rozhodné pro uznání viny, resp. dovození přičitatelnosti, a to s ohledem na aktuální stav projednávání těchto

věcí. Zároveň je zřejmé, že obžaloba zde byla primárně postavena na té alternativě § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO, podle které zaměstnanci jednali na podkladě pokynu orgánů právnické osoby. Co se týče případu C, otázka podmínek specifického důvodu vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO, byť se stala předmětem námitek obhajoby v přípravném řízení, s níž se dozorový státní zástupce řádně vypořádal, nebyla zkoumána v řízení před soudem, protože došlo k postoupení věci k projednání správního deliktu.

V. Obecný exkulpační důvod trestní odpovědnosti právnické osoby podle § 8 odst. 5 ZTOPO

Každá právnická osoba se pohybuje v prostředí, v němž je vystavena mj. vlivu legislativy, takže musí počítat i s dopady zavedení modelu pravé trestní odpovědnosti právnických osob, což pak po právnické osobě vyžaduje zvláště identifikovat, analyzovat a ošetřit svoji činnost ve vazbě na význam institutu vyvinění podle § 8 odst. 5 ZTOPO.

Požadavek vynaložení veškerého úsilí, které je možno spravedlivě požadovat, aby právnická osoba zabránila spáchání protiprávního činu osobami uvedenými v odstavci 1, se však neobjevuje až s nabytím účinnosti ZTOPO, resp. s nabytím účinnosti § 8 odst. 5 ZTOPO. Takový požadavek je v obecné rovině součástí péče řádného hospodáře a tedy součástí povinností členů statutárních orgánů právnických osob. Vzhledem k protiprávní činnosti uvedených osob totiž může právnická osoba – byť by nebyla trestně stíhána – utrpět i jinou újmu, např. v důsledku poškození reputace, odčerpání výnosů z trestné činnosti atd.

Exkulpační důvod trestní odpovědnosti právnické osoby stanovený v § 8 odst. 5 ZTOPO spočívá ve vynaložení veškerého úsilí, které bylo na právnické osobě možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu vyjmenovanými osobami zabránila. Jde o korekční prvek tvrdosti zákona, poskytuje-li prostor pro určitou aktivitu právnické osoby a dovoluje-li její vynaložení zohlednit v základech trestní odpovědnosti, resp. úvaze o vině, navzdory spáchání trestného činu, který jí má být přičítán. Pokud právnická osoba, potažmo statutární orgány a další řídicí a kontrolní orgány právnické osoby, resp. další osoby ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, vynaloží veškeré úsilí, které lze na nich spravedlivě požadovat, trestní odpovědnosti se zproští. Zůstane u trestněprávního excesu osob podle § 8 odst. 1 ZTOPO, s trestní odpovědností pouze fyzické osoby, která trestný čin spáchala, anebo zcela bez trestní odpovědnosti v případě neustanovené osoby.

Zákon nezná legální definici pojmu „vynaložení veškerého úsilí, které lze na právnické osobě spravedlivě požadovat“. Pod tímto pojmem lze podle našeho názoru rozumět tvorbu, uplatňování a prosazování praktických opatření ze strany právnické osoby, jejichž smyslem je zvládnout rizika vyvolávající, usnadňující nebo podporující páchaní trestných činů, které mohou být právnické osobě přičítány, a tím vyloučit nástup trestní odpovědnosti.

Přestože je v § 8 odst. 5 ZTOPO formulován obecný exkulpační důvod v podobě vynaložení veškerého úsilí, které bylo na právnické osobě možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu vyjmenovanými osobami zabránila, oproti § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO, u něhož je popsána škála opatření učiněných ze strany právnické osoby, je možné přiměřeně vycházet již i z těch obvykle zmiňovaných k tomuto ustanovení,¹³ vzhledem k poměru specifického a obecného důvodu exkulpace trestní odpovědnosti právnické osoby.

¹³ K tomu srov. Šámal, P., a kol. Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 210 a 211; dále Šámal, P. Změny provedené zákonem č. 183/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění

Ustanovení § 8 odst. 5 ZTOPO zachází s obecným vymezením exkulpačního důvodu potud, pokud není dost dobře možné všechna rozmanitá protiprávní jednání související s činností právnických osob a očekávané reakce na ně předem a vyčerpávajícím způsobem vymežit. Zákon neuvádí minimální standard, při jehož dodržení by se mělo za to, že právnická osoba vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu zabránila. Takový standard by ani nebylo možné vytvořit, neboť je třeba v každém individuálním případě při nastavení opatření, která lze spravedlivě požadovat, přihlídnout zejména k velikosti právnické osoby, aktivitám, produktům, službám, které nabízí, trhům na kterých vyvíjí obchodní činnosti, a to ve světle rizik, kterým je tato právnická osoba vystavena.

Je proto na volbě právnické osoby, jaká opatření – jako podklad pro případné vyvinění z trestní odpovědnosti – přijme.¹⁴ Vyvinění právnické osoby nelze řešit v povšechné poloze, nýbrž vždy v každém jednom případě.

Exkulpační důvod trestní odpovědnosti právnické osoby lze podle našeho názoru charakterizovat několika referenčními hledisky, na základě kterých bude možné vynaložení veškerého úsilí, které lze na právnické osobě spravedlivě požadovat, posuzovat ve vztahu ke konkrétním opatřením právnické osoby. Exkulpační důvod trestní odpovědnosti právnické osoby přibližuje hledisko funkční, materiální, časové, personální, potentní a procesní.

Obrázek 1: Grafické schéma referenčních hledisek k obecnému exkulpačnímu důvodu trestní odpovědnosti právnické osoby

Zdroj: Vlastní zpracování

pozdějších předpisů. Prezentace z konference „Trestní odpovědnost právnických osob“ konané 15. 9. 2016 v Praze. Určitá modelová interní opatření k předcházení trestné činnosti právnické osoby a jejím následkům předkládal např. Fenyk, J., Smejkal, L. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 146–154. Nejnověji Fenyk, J., Smejkal, L., Bílá, I. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim. Komentář. 2. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 217–235.

¹⁴ Přiměřeně srov. rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 19. 9. 2014 sp. zn. 4 As 123/2014.

Funkční hledisko exkulpačního důvodu z trestní odpovědnosti právnické osoby znamená, že vynaložení veškerého úsilí, které lze na právnické osobě spravedlivě požadovat, bude posuzováno ve vztahu k účelu opatření.

- **Kontext právnické osoby z pohledu rizikové analýzy.** Každému nastavení relevantních opatření musí předcházet důkladná riziková analýza, na základě které organizace identifikuje rizika, kterým je vystavena a nadefinuje obsah a zaměření opatření, která budou způsobilá zabránit spáchání protiprávního činu příslušnými osobami.
- **Preventivní účel.** Opatření organizace orientovaná na vyloučení, omezení a neutralizaci faktorů vedoucích ke spáchání protiprávního činu, který by měl být právnické osobě přičítán.
- **Detekční účel.** Opatření organizace orientovaná na zavedení a prosazování faktorů vedoucích k odhalení protiprávního činu, který by měl být právnické osobě přičítán.
- **Reakční (represivní) účel.** Opatření organizace orientovaná na zavedení a vynucování faktorů vedoucích k postihu protiprávního činu, který by měl být právnické osobě přičítán.

Takto uvedené účely na sebe navazují a vzájemně se doplňují.

Materiální hledisko exkulpačního důvodu z trestní odpovědnosti právnické osoby znamená, že vynaložení veškerého úsilí bude třeba posuzovat se zvýrazněním spravedlivého požadavku.

Jak již bylo výše řečeno, materiální hledisko je v § 8 odst. 5 ZTOPO akcentováno druhou částí dotčených slov „na ní bylo možno spravedlivě požadovat“, oproti jinak známému sousloví „bylo možno požadovat“.

Do relevance se tímto dostává hodnocení konkrétních poměrů a možností dané právnické osoby. Tedy, zda určité opatření bylo ještě spravedlivě požadované, či nikoli, čímž jeho nesplnění nelze právnické osobě klást k tíži.¹⁵

Vinu obviněného lze vyslovit pouze na základě správně zjištěného skutkového stavu věci, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Jsou to orgány činné v trestním řízení, které jsou podle § 2 odst. 5 trestního řádu povinny zjistit skutkový stav, o němž nejsou důvodné pochybnosti. V trestním řízení musí být vina obviněnému nepochybně prokázána. Ve vztahu k trestní odpovědnosti právnické osoby nezbývá než se vypořádat též s otázkou, zda právnická osoba vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu vyjmenovanými osobami zabránila, či nikoli. Nejedná se o presumovanou skutečnost.

Dikce § 8 odst. 5 ZTOPO předpokládá **aktivní přístup právnické osoby k možnosti vyvinut se z trestní odpovědnosti, nakolik znamená domáhat se dobrodiní ve smyslu případného vyloučení trestní odpovědnosti. Pokud má právnické osobě prospívat, nesmí zůstat nečinná.**¹⁶ Naopak je třeba, aby právnická osoba

¹⁵ Čep, D. Korekční prvky trestní odpovědnosti právnických osob a „zbavení se“ trestní odpovědnosti právnickou osobou. Právní rozhledy, 2017, č. 10, s. 352.

¹⁶ Bohuslav konstatuje, že je úkolem právnické osoby, za očekávaného předpokladu, že bude mít zájem na nezaložení trestní odpovědnosti, dokázat státnímu zástupci opak, tj. nesmí zůstat mlčet.

o něj sama dbala a nikoli pasivně vystupovala vůči orgánům činným v trestním řízení, nadto zná-li ze své vlastní činnosti pro ni relevantní okolnosti.

Je tedy na právnické osobě, aby příslušné podklady k důvodnosti závěru o vynaložení veškerého úsilí podle § 8 odst. 5 ZTOPO předložila. Jelikož vyvinění právnické osoby představuje otázku, na níž má obhajoba zvlášť zájem, otevírá se pro ni prostor k předkládání nejrůznějších interních materiálů orgánům činným v trestním řízení, a vysvětlování různých interních postupů a navrhování relevantních osob jako svědků s odůvodněním, že právnická osoba vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu zabránila.

Státní zástupce může právnickou osobu vyzvat bez pohrůžky sankcí (v souladu se zásadou zákazu k sebeobviňování neboli nemo tenetur se ipsum accusare), aby příslušné podklady k důvodnosti závěru o vynaložení veškerého úsilí předložila. Jestliže právnická osoba na to nereaguje a ani z dosud provedeného dokazování nevyplývají skutečnosti nasvědčující tomu, že lze o aplikaci § 8 odst. 5 ZTOPO v konkrétním případě rozumně uvažovat, jde o otázku zodpovězenou.

Časové hledisko exkulpačního důvodu z trestní odpovědnosti právnické osoby znamená, že vynaložení veškerého úsilí, které lze na právnické osobě spravedlivě požadovat, bude třeba posuzovat ve vztahu k době, kdy byla opatření uskutečněna. Právnická osoba musí vynaložit předmětné úsilí ještě před spácháním trestného činu přičitatelného právnické osobě, jestliže má být zproštěna trestní odpovědnosti podle § 8 odst. 5 ZTOPO.

K existenci funkčních opatření reakční (represivní) povahy bude zapotřebí i prokázat, jakým způsobem právnická osoba na zjištěné protiprávní jednání zareagovala. Např. zda organizace provedla interní šetření, a jaké důsledky z něj vyvodila.

Vynaložení předmětného úsilí právnické osoby až po spáchání trestného činu může nacházet odraz v rámci úvah o trestu za něj ukládaný, co do jeho druhu a výměry.

Jinak též, následná opatření právnické osoby mohou mít význam z pohledu podmínek **tzv. účinné lítosti** podle § 11 ZTOPO, která je přizpůsobena povaze právnické osoby, zejména jde-li o činnost kontrolních orgánů právnické osoby, které reagují na některý již spáchaný trestný čin, který jí má být přičítán, a jeho následek.

Vzhledem k tzv. účinné lítosti zaniká trestní odpovědnost právnické osoby, jestliže právnická osoba dobrovolně upustila od dalšího protiprávního jednání a

- a) odstranila nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem, anebo škodlivému následku zamezila nebo škodlivý následek napravila, nebo
- b) učinila státnímu zástupci nebo policejnímu orgánu o trestném činu oznámení v době, kdy nebezpečí, které vzniklo zájmu chráněnému trestním zákonem,

Bohuslav, L. K otázce přenesení důkazního břemene ve vztahu k trestní odpovědnosti právnických osob. In: Jelínek, J. a kol. Trestní právo procesní – minulost a budoucnost. Praha: Leges, 2016, s. 104.

mohlo být ještě odstraněno nebo škodlivému následku trestného činu mohlo být ještě zabráněno.

Splnění podmínky odstranění nebezpečí, zamezení či napravení škodlivého následku není třeba požadovat po osobě, jejíž jednání se právnické osobě přičítá, nýbrž může jít i o jinou osobu uvedenou v § 8 odst. 1 ZTOPO.¹⁷ Pokud jsou dány podmínky stanovené zákonem, orgány činné v trestním řízení přihlíží k účinné lítosti z úřední povinnosti. U vyjmenovaných trestných činů je vyloučen zánik trestní odpovědnosti právnické osoby účinnou lítostí.

Kromě obecné účinné lítosti ve smyslu § 11 ZTOPO lze ve vztahu k právnické osobě aplikovat rovněž zvláštní případy účinné lítosti samostatně upravené u některých trestných činů ve zvláštní části trestního zákoníku.

Personální hledisko exkulpačního důvodu z trestní odpovědnosti právnické osoby znamená, že požadavek vynaložení veškerého úsilí, které lze na právnické osobě spravedlivě požadovat, bude třeba posuzovat ve vztahu k okruhu osob, které mohou spáchat protiprávní čin, za který bude trestně odpovědná právnická osoba. Zákon a priori neadresuje ustanovení o vyvinění právnické osoby jen vůči omezené množině osob za ni jednajících. To znamená, že může dopadat na osoby uvedené v:

- § 8 odst. 1 písm. a) ZTOPO, tj. **statutární orgán nebo člena statutárního orgánu, anebo jinou osobu ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, která je oprávněna jménem nebo za právnickou osobu jednat,**
- § 8 odst. 1 písm. b) ZTOPO, tj. **osobu ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, která u této právnické osoby vykonává řídicí nebo kontrolní činnost,** i když není osobou uvedenou v písmenu a),
- § 8 odst. 1 písm. c) ZTOPO, tj. **toho, kdo vykonává rozhodující vliv na řízení této právnické osoby,** jestliže jeho jednání bylo alespoň jednou z podmínek vzniku následku zakládajícího trestní odpovědnost právnické osoby, nebo
- § 8 odst. 1 písm. d) ZTOPO, tj. **zaměstnanec nebo osoba v obdobném postavení při plnění pracovních úkolů,** i když není osobou uvedenou v písmenech a) až c), jestliže jí ho lze přičítat.

Úprava podle § 8 odst. 5 ZTOPO tedy rozšiřuje varianty vyvinění právnické osoby i mimo dosavadní kategorii zaměstnance nebo osoby v obdobném postavení ve smyslu dosud upraveného § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO. **Vyvinění právnické osoby se vztahuje nejen na zjevný trestněprávní exces podřízené osoby – zaměstnance nebo osoby v obdobném postavení, která spáchala trestný čin, navzdory opatřením učiněným právnickou osobou, jako tomu bylo podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO, ale také na zbylou kategorii osob, představující či tvořící orgán právnické osoby (vyšší vedení právnické osoby), kde jinak odpovídá právnická osoba za trestný čin bez dalšího.** Je systematickým nedostatkem § 8 odst. 5 ZTOPO, že při odvolávce na osoby jednající za právnickou osobu, jejichž protiprávnímu činu má právnická osoba zabránit, odkazuje stroze na odstavec 1, aniž vzala v potaz již stávající specifický důvod exkulpace z trestní odpovědnosti právnické osoby. Jelikož § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO je formulován přímo jako

¹⁷ Kratochvíl, V. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 2. vydání. Praha. C. H. Beck, 2012, s. 540.

součástí negativní podmínky přičitatelnosti, aplikace tohoto ustanovení ve vztahu k případům zaměstnanců a osob v obdobném postavení bude mít zřejmě přednost před § 8 odst. 5 ZTOPO.

Spíše výjimečně bude možnost zproštění trestní odpovědnosti právnické osoby podle § 8 odst. 5 ZTOPO zvažovat u spáchání protiprávního jednání přičítaného právnické osobě ze strany statutárních orgánů a dalších osob s vedoucím postavením v rámci právnické osoby, když na nich spočívalo zabezpečení tvorby a uskutečňování příslušných opatření.¹⁸ Taková situace ale samozřejmě může nastat u vícečlenného statutárního orgánu, kdy přes existenci spravedlivě očekávaných opatření dojde k excesu v jednání jednoho z členů statutárního orgánu.

Orgány činné v trestním řízení se musí zabývat právě i tím, zda osoba, jejíž jednání je právnické osobě přičítáno, byla v postavení, ve kterém přímo určovala obsah uvedených instrumentů compliance a zda byla v postavení, že se jí zodpovídaly kontrolní orgány společnosti. Jestliže tato osoba bude stát nad těmito opatřeními – kontrolními mechanismy, zřejmě jen stěží ji mohou omezovat v jejím jednání.

Uplatnění § 8 odst. 5 ZTOPO **nepřichází v úvahu u tzv. účelově založených právnických osob k páčání úmyslné trestné činnosti**. Případná opatření právnické osoby nelze považovat za vážně míněná, jestliže popírají samotnou podstatu zvládnout rizika vyvolávající, usnadňující nebo podporující páčání trestné činnosti, která může být právnické osobě přičítána.

Potentní hledisko exkulpačního důvodu z trestní odpovědnosti právnické osoby znamená, že vynaložení veškerého úsilí, které lze na právnické osobě spravedlivě požadovat, bude třeba posuzovat ve vztahu ke způsobilosti opatření.

To předpokládá, že opatření právnické osoby budou specifická a individuální, tzv. šitá přímo na míru dané právnické osobě. Neexistuje žádné univerzální opatření.

V úvahu je třeba brát kritérium vhodnosti, **tedy zda je příslušné opatření vůbec způsobilé dosáhnout zamýšleného cíle.** Dále je třeba brát v úvahu kritérium **přiměřenosti, tedy nakolik potřeba existence příslušného opatření odpovídá situaci u dané právnické osoby.** V rámci těchto kritérií se nabízí zabývat se zejména formou, strukturou a velikostí právnické osoby, předmětem, zaměřením a délkou její činnosti, aktivitám, produktům, službám, trhy, na kterých právnická osoba působí, počtem, složením, řízením zaměstnanců a dalších odpovědných pracovníků právnické osoby, jejich znalostmi a dovednostmi, zřetelem na dřívější trestnou činnost, součinnost s orgány činnými v trestním řízení apod.

Nastavení opatření, s důsledky vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 5 ZTOPO, se musí realizovat i ve vztahu k úvahu přicházející trestné činnosti u dané právnické osoby. Stav před novelou provedenou zákonem č. 183/2016 Sb. představoval taxativní výčet stíhatelných trestných činů právnické osoby, přičemž se jednalo o osm

¹⁸ Šámal, P. K trestní odpovědnosti právnických osob po novele provedené zákonem č. 186/2016 Sb. Trestněprávní revue, 2016, č. 11–12, s. 252.

desítek skutkových podstat trestných činů, a to převážně trestných činů proti majetku, trestných činů hospodářských, trestných činů obecně nebezpečných, trestných činů proti životnímu prostředí, trestných činů proti pořádku ve věcech veřejných, trestných činů proti lidskosti, proti míru a válečných trestných činů. Vycházelo se zásadně z toho, že právnické osoby mohou být postihovány pouze za jednání, k jejichž postihu Českou republiku zavazují mezinárodní smlouvy nebo právo Evropské unie (jedinou výjimku představují daňové trestné činy). Novela provedená zákonem č. 183/2016 Sb. prosadila odlišnou koncepci, že právnické osoby budou trestně odpovědné za veškeré trestné činy s výjimkou těch, u nichž to zákon výslovně vyloučí. Jde cestou tzv. negativního výčtu. Vyjmuté trestné činy podává § 7 ZTOPO. Napříště většinu trestných činů uvedených ve zvláštní části trestního zákoníku může právnická osoba spáchat. Je třeba brát v potaz nejen rozsah trestní odpovědnosti právnických osob, ohraničený zákonnou definicí stíhatelných trestných činů, nýbrž také organizační, situační, materiální, personální a další okolnosti existující u dané právnické osoby, které mohou zvyšovat nebo naopak snižovat riziko výskytu některých trestných činů, u jiných trestných činů tomu může být výrazněji, u dalších méně, anebo obráceně atd.

Procesní hledisko exkulpačního důvodu z trestní odpovědnosti právnické osoby znamená, že vynaložení veškerého úsilí, které lze na právnické osobě spravedlivě požadovat, bude třeba posuzovat ve vztahu k vyvíjené kontinuální aktivitě. Zvládnout rizika vyvolávající, usnadňující nebo podporující páčání trestné činnosti předpokládá nezaujmout statický postoj, nýbrž činit řadu na sebe navazujících kroků.

Právnická osoba zabezpečuje závazek k podpoře opatření. Jednoduše řečeno nestačí, aby právnická osoba měla opatření sepsána jen tzv. na papíře, neboť podstatný je jejich reálný život v organizaci.

Je tedy nezbytné zkoumat, zda a jak byla opatření právnickou osobou, potažmo jejími statutárními orgány a dalšími řídicími a kontrolními orgány právnické osoby, resp. dalšími osobami ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby, nejen vytvořena, nýbrž rovněž přijata, implementována, kontrolována, vynuocována, hodnocena a aktualizována.

Prizmatem organizace k předpokladu vyvíjet kontinuální aktivitu ke zvládnutí rizik vyvolávajících, usnadňujících nebo podporujících páčání trestné činnosti, může být nápomocná např. **metoda PDCA (tzv. Demingův cyklus)** skládající se ze čtyř kroků: plan – do – check – act, neboli naplánuj – udělej – zkontroluj – jednej. Uvedené kroky se v cyklu neustále opakují, takže jsou hnacím motorem neustálého zlepšování při zavádění opatření a jejich změnách.

VI. Compliance management systém

Možnost vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti pro případ, že prokáže, že má správně nastavená opatření, která jsou způsobilá zabránit protiprávnímu jednání, nebo je alespoň minimalizovat, je koncept, který se do právního řádu České republiky dostal ze zahraničí a který prodělal za dobu své existence velký vývoj. Od původního požadavku na víceméně formální sadu předpisů a compliance funkce s omezenou a opět víceméně formální působností (Compliance 1.0) se má v současnosti za to, že proto, aby se mohla právnická osoba vyvinut z trestní odpovědnosti, musí mít nastavený funkční systém vzájemně provázaných opatření (Compliance 2.0), pro který se už víceméně jednotně používá termín Compliance management systém (dále jen „CMS“).

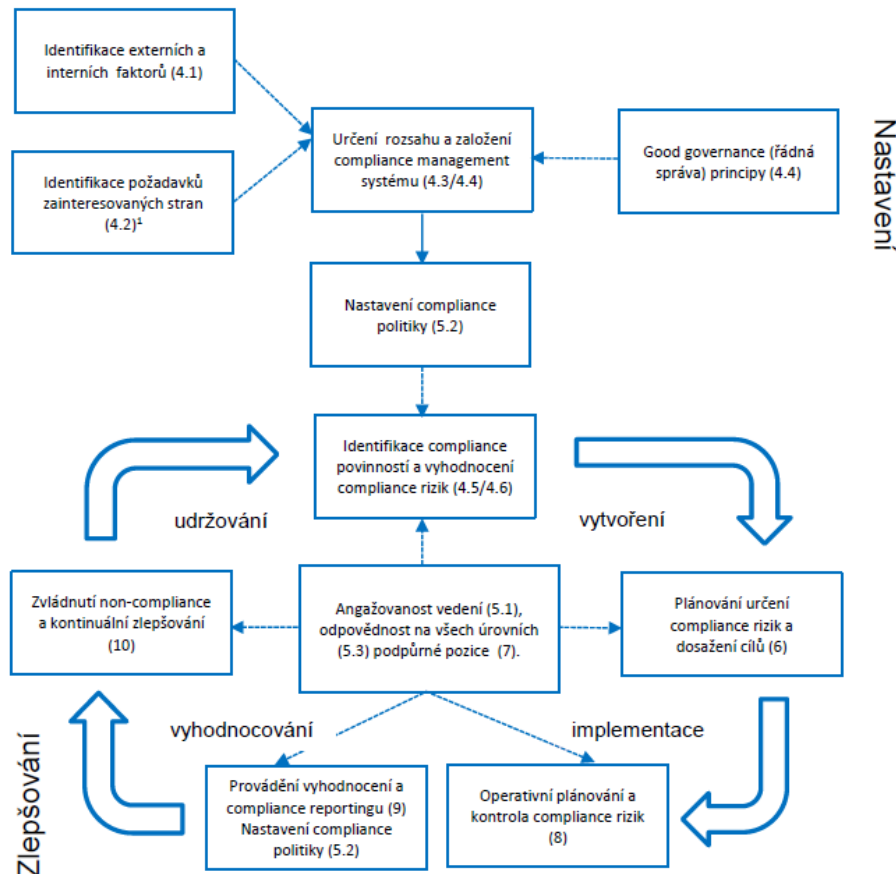
Správně nastavený CMS je takový, který bude přiměřený velikosti organizace, hustotě regulatorních požadavků, internacionalitě a povaze obchodní činnosti, rizikovému profilu a tržnímu prostředí dané právnické osoby (princip proporcionality CMS) a bude ošetřovat rizika, kterým konkrétní právnická osoba je nebo může být vystavena. Management systémem se rozumí soubor souvisejících a vzájemně propojených prvků organizace ke stanovení zásad, cílů a procesů za účelem dosažení určitého cíle. **Smyslem právní úpravy není trestat dobře spravované a řízené právnické osoby, nýbrž motivovat právnické osoby k tomu, aby vyvinuly maximální úsilí a přijaly adekvátní opatření pro zabránění nebo alespoň minimalizaci rizika spáchání protiprávního činu osobami uvedenými v § 8 odst. 1 ZTOPO.**

Při posuzování adekvátnosti úsilí právnické osoby bude třeba přihlížet nejenom k tomu, zda má právnická osoba přijata určitá opatření, ale zda taková opatření reagují na specifickou situaci dané právnické osoby a zda tvoří efektivní CMS, nikoli jen sadu vzájemně neprovázaných opatření. Orgány činné v trestním řízení budou tudíž v jednotlivých případech posuzovat nikoli to, jaká opatření má právnická osoba „na papíře“, ale zda tato opatření byla nastavena tak, aby mohla efektivně zabránit spáchání protiprávního činu, který je přičítán právnické osobě, a zda právnická osoba využila k tomuto nastavení správných a v dané době dostupných prostředků (včetně např. moderních technologií umožňujících detekovat nebo alespoň rychleji zanalyzovat případné protiprávní jednání).

Orgány činné v trestním řízení se tímto zabývají podle § 2 odst. 5 trestního řádu, tedy v rozsahu vztahujícím se k obsahu projednávané trestní věci, s důrazem na možné důsledky vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 5 ZTOPO. Podstatné bude zkoumat, zda požadované úsilí, které bylo možno spravedlivě očekávat, bylo vyvinuto před spácháním trestného činu, avšak i to, zda snaha o udržení efektivního CMS přetrvávala i po spáchání trestného činu, neboť CMS je systém, který je třeba nejen vytvořit, ale neustále jej monitorovat a přizpůsobovat novým okolnostem a rizikům. Úkolem orgánů činných v trestním řízení není provádět audit řádného nastavení CMS, ale posoudit, zda opatření, které na svou obhajobu prezentuje právnická osoba, byla dostatečná a efektivní, a mohla zabránit spáchání předmětného trestného činu. Pokud je CMS nastaven správně, tak stejně může dojít porušením povinnosti jednotlivce ke spáchání trestného činu, nicméně v takovém případě by spáchání trestného činu nemělo být přičítáno právnické osobě.

Níže uvedený graf, jehož zdrojem je mezinárodní standard ISO 19600:2014 (Compliance management – Guidelines), znázorňuje základní strukturu CMS, která je konsistentní s jinými management systémy a je založená na principu kontinuálního zlepšování (viz shora zmiňovaný tzv. Demingův cyklus, plan-do-check-act).

Obrázek 2: Grafické schéma struktury CMS

Zdroj: ISO 19600:2014 (překlad)

Riziková analýza – první krok při nastavení CMS

Předpokladem nastavení jakéhokoliv CMS je předchozí dostatečná identifikace rizik, kterým je dotčená právnická osoba vystavena, a na které musí CMS reagovat. Orgány činné v trestním řízení by měly po právnické osobě vždy požadovat vysvětlení, jakým způsobem právnická osoba před nastavením příslušných opatření, o kterých má za to, že jsou ta, která po ní bylo možno spravedlivě požadovat, provedla identifikaci rizik a jakým způsobem tato rizika zohlednila při nastavení CMS. Jinými slovy řečeno, právnická osoba by měla vysvětlit, proč jsou podle jejího názoru opatření, která implementovala těmi opatřeními, jenž je možno spravedlivě požadovat. Pro vytvoření CMS neexistuje žádný univerzálně platný návod. **Každá právnická osoba musí svůj CMS upravit podle konkrétních rizik, která jí hrozí nebo mohou hrozit.** Velké a zahraniční společnosti jsou zřejmě nejdále v implementaci CMS, jelikož povaha a rozsah rizik,

kterým bývají vystaveny, jsou mnohem četnější a větší než u malých a středně velkých českých společností (dále jen „SME“). Při posuzování CMS v korporátních skupinách je třeba posuzovat, zda byla zohledněna relevantní lokální rizika a zda nejde jen o mechanickou implementaci opatření, které vytvořila zahraniční mateřská společnost. Ovšem i SME jsou vystaveny podobným rizikům jako velké společnosti (například riziko korupce). SME mají samozřejmě k dispozici menší zdroje (jak lidské tak i finanční) pro provedení rizikové analýzy a nastavení CMS, ale vzhledem k nižšímu počtu zaměstnanců a nižší úrovni komplexity rizik je jejich identifikace a ošetření snazší.

Pro ilustraci lze uvést, jak reagovaly některé zahraniční úpravy, resp. cizozemské orgány činné v trestním řízení, na požadavek provedení řádné rizikové analýzy:

Britský **Bribery Act 2010** – Pokyny pro „adekvátní postupy“ předcházení korupci ve společnostech, kde je identifikováno šest základních principů¹⁹, které musí obchodní organizace zohlednit, aby měla možnost se vyvinut, formuluje první princip takto: „Postupy obchodní organizace pro prevenci korupce u osob, jejichž jednání je jí přičítáno, jsou přiměřené rizikům v oblasti korupce, která jí hrozí, a povaze, rozsahu a komplexnosti její obchodní činnosti. Současně jsou **jasné, praktické dostupné a efektivně implementované a vymáhané.**“

Americký **Foreign Corrupt Practices Act** – Charakteristiky účinných programů compliance: „**Univerzální programy compliance jsou obvykle špatně koncipované a neúčinné**, protože nevyhnutelně dochází k plýtvání zdroji na nepodstatné záležitosti, přílišné zaměření na trhy a transakce s nízkým rizikem na úkor vysoce rizikových oblastí“. „DOJ (pozn.: Department of Justice) nemá žádné formální požadavky pro nastavení compliance programů. Základní otázka, kterou by si měl položit každý státní zástupce, zní: Je compliance program dobře nastavený? Je aplikován a dodržován v dobré víře a vážně? Je compliance program funkční?“²⁰

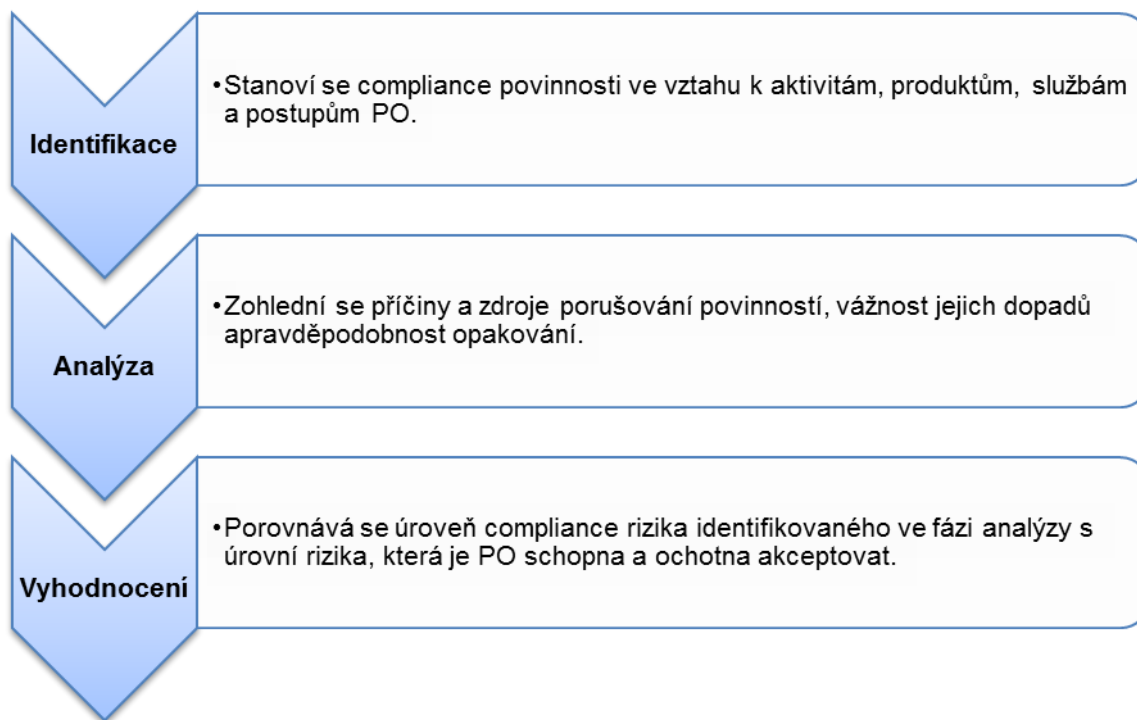
Francie – **reforma SAPIN II**, zákonná povinnost implementace compliance programu s minimálním požadavkem implementace osmi funkcí – etický kodex, interní whistleblowing systém, **riziková analýza**, prověrky třetích osob, účetní kontrolní procedury, školení, sankce, interní kontrolní a auditní proces.

Mezinárodní normy ISO 19600:2014 a ISO 37001:2016 – První kapitola obou norem má název „Kontext organizace“ a je věnována tomu, jak systém řízení compliance uzpůsobit konkrétní organizaci. Předpokládá se pochopení organizace a jejího kontextu, pochopení potřeb a očekávání osob, které mohou být konáním organizace dotčeny (společníci, obchodní partneři atd.). Má se za to, že CMS má být proporcionální k velikosti a druhu činnosti právnické osoby.

¹⁹ Jde o následující principy: 1. princip proporcionality, 2. angažovanost nejvyššího vedení, 3. rizikoanalýza, 4. due diligence neboli hloubkové prověrky ve vztahu k osobám, které zastupují, nebo jednájí jménem organizace, 5. komunikace (včetně tréningu), 6. monitoring a průběžné vyhodnocování.

²⁰ <https://www.justice.gov/usam/usam-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations>.

Obrázek 3: Grafické schéma základního provedení rizikové analýzy

Zdroj: Vlastní zpracování

Nastavení CMS

Správně nastavený CMS je uzavřený a funkční systém prevenčních, detekčních a reakčních opatření (tzv. tři pilíře compliance), který se kontinuálně monitoruje a zlepšuje.

„Compliance programy jsou nastaveny managementem za účelem prevence a detekce porušování pravidel a za účelem zajištění dodržování příslušných trestních a civilních předpisů, nařízení a pravidel.“ A dále: „Compliance programy mají být nastaveny tak, aby byly schopné detekovat určité typy porušování, které se nejpravděpodobněji mohou objevit v určité oblasti podnikání právnické osoby. Řada společností podniká v komplexním regulatorním prostředí, mimo obvyklou zkušenost státních zástupců. Z tohoto důvodu by měli státní zástupci konzultovat s příslušnými regulátory adekvátnost nastavení a implementace compliance programů.“²¹

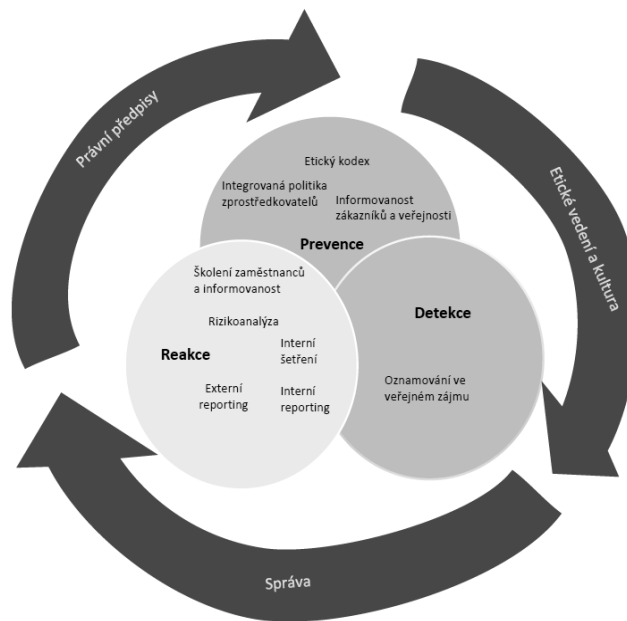
Cílem implementace CMS je vytvoření firemní compliance kultury v právnické osobě. Předpokladem dosažení tohoto cíle je jednak samozřejmě tzv. ton from the top, což znamená skutečnou a jasně deklarovanou podporu managementu firemní compliance kulturu nejenom vytvořit, ale i opravdu žít, a identifikaci zaměstnanců s takovou kulturou včetně důvěry v to, že jde o vážně míněnou a prosazovanou kulturu, která má plnou podporu managementu a která bude skutečně prosazována. Management musí jednoznačně a věrohodně nastavit, komunikovat a prosazovat compliance firemní kulturu včetně nulové tolerance při porušování této kultury.

²¹ <https://www.justice.gov/usam/usam-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations>.

Podmínkou je i dostatečné finanční a osobní zázemí, které musí být vytvořeno (dostatečné finanční prostředky, jasně definované pravomoci a nezávislost osob s příslušnou odpovědností za CMS, např. compliance officer/zmocněnec).

Tři pilíře compliance – Prevence – Detekce – Reakce

Obrázek 4: Grafické schéma působení tří pilířů CMS

Zdroj: Queensland Crime and Misconduct Commission (překlad)

PREVENCE

Součástí prevence jsou jasná pravidla, odpovědnost, školení a komunikace. Cílem je snížení rizika porušení compliance pravidel.

Základní principy CMS a konkrétně pak firemní compliance kultury budou obsaženy obvykle v etickém kodexu, což je základní dokument CMS, který má být stručný, jasný a srozumitelný. Měl by obsahovat mimo identifikace hlavních zásad a principů CMS i návod pro řešení běžných provozních situací a upravit základní rizikové oblasti, což budou typicky dary a pozvání (tzv. hospitalita), sponzorské dary, lobbying, styk s úředníky, členství v různých organizacích, due diligence zaměstnanců a obchodních partnerů atd. Monitorování a hloubkové prověrky třetích osob (zejména zprostředkovatelů, obchodních zástupců, právních zástupců, joint venture partnerů atd.) se stávají v současné době absolutní prioritou.

Školení jsou dalším základním kamenem preventivních opatření CMS. Bude třeba opět v každém jednotlivém případě posoudit, jaká forma školení je adekvátní a jaká frekvence je potřebná. Online tréninky nejsou univerzálním řešením. V případě managementu nebo pozic s vysokým rizikovým potenciálem bude patrně třeba individuální nebo skupinové prezenční proškolení. Obsah školení bude třeba

přizpůsobit i sofistikovanosti účastníků. Existenci účinného školení bude třeba dokládat nejen záznamy o provedených školeních, ale i náhodnými testy ověřujícími nabyté znalosti. Školení musí být přiměřeně opakováno.

Cíle compliance by se ideálně měly odrážet v popisu práce vedoucích pracovních (a samozřejmě compliance specialistů) a její podpora a dodržování by mělo být, pokud je to možné, patřičně oceněno (Compliance Key Performance Indicator).²²

Bez řádné komunikace o cílech a nastavení CMS ovšem nikdy žádná žitá compliance kultura nastavena nebude. Nepůjde jen o komunikaci hlavních cílů CMS, ale i prostředků. Např. netuší-li zaměstnanci, jakou roli a pravomoci má compliance officer, neví-li o existenci etické linky, resp. ji nevyužívají, potom jistě nelze hovořit o správné komunikaci, a tím pádem ani o funkčnosti CMS.

Nejtypičtější preventivní opatření lze shrnout takto:

I. Řízení rizik v oblasti compliance

Riziková analýza (iniciální a kontinuální) s ohledem na specifika činnosti, povahu, velikost a typ dané právnické osoby. Identifikace typických rizikových oblastí.

II. Etický kodex/pravidla chování a zásady

- základní pravidla CMS a firemní compliance kultury
- jasná struktura a dostupnost (platí, že „méně je více“).
- nestačí jen zavěsit jednou na webové stránky, nebo přiložit k pracovní smlouvě, je nutné opakované seznamování se s kodexem
- praktické zaměření, návody pro běžné provozní situace
- ošetření hlavních problematických oblastí jako jsou dary a pozvání, kontakt s úředníky, lobbování, členství v různých organizacích apod.

III. Hlubkové prověrky obchodních partnerů

- hlubkové prověrky obchodních partnerů jako nedílná součást nákupního procesu, znejte své partnery a zaměstnance (Know your third party/customer/employee – procesy známé jako KYC/KYE atd.). Nutné stanovení priorit pro prověrky na základě relevantních kritérií (např. zisky, rizikový profil obchodního partnera)
- monitorování kontrolních mechanismů třetích osob
- problematické oblasti jako jsou vztahy s poradci, skutečnými vlastníky, mezinárodní sankce, praní špinavých peněz, financování terorismu, konflikty zájmů, výnosy z trestné činnosti.

IV. Komunikace, školení a podpora

Komunikace

„Tón udávaný shora“ znamená, že statutární orgány a nejvyšší vedení právnické osoby musí věrohodně deklarovat, že stojí za nastaveným CMS. Stále víc je slyšet také „tón udávaný zprostředka“ a „tón udávaný zezdola“ – tj. zapojení zaměstnanců

²² <http://www.corporatecomplianceinsights.com/using-metrics-to-measure-compliance-performance/>.

ve všech odděleních a v jakémkoli postavení. Nulová tolerance a zakotvení compliance kultury v podniku.

Školení

Pravidelná úvodní a opakovací školení, přes internet nebo klasická s osobní účastí, podle vyhodnocení vhodnosti s ohledem na počet, rizikový profil a sofistikovanost příslušných účastníků. Je třeba se zaměřit na praktický přístup upravený na míru podnikání dané společnosti.

V. Integrace personalistických procesů

Screening zaměstnanců (KYE) za účelem snižování rizika konfliktů zájmů. Požadavky na dodržování compliance by se měly ideálně odrážet v popisu práce a KPI nejvyššího vedení a relevantních zaměstnanců.

DETEKCE

Detekcí se rozumí zjištění porušení compliance pravidel prostřednictvím interních zdrojů, interních kontrol a auditů nebo externími audity.

Aby byla právnická osoba schopna včas detekovat protiprávní jednání, musí mít nastaveny vhodné komunikační kanály pro anonymní ohlašování podezření (whistleblowing nebo etická linka, příp. důvěryhodný a nezávislý pracovník, který bude přijímat podněty – compliance officer, ombudsman). I zde bude záležet na konkrétních okolnostech při určování, jaký prostředek je vhodný a dostačující, tj. ne všude bude třeba například zavádět externě provozovanou etickou linku. To, zda zvolené řešení skutečně funguje, se v praxi jednoduše ověří. Pokud se etická linka, nebo jiná forma přijímání podnětů nevyužívá, většinou znamená, že buď nefunguje, anebo zaměstnanci v její užívání a svoji ochranu nevěří. Právnická osoba by měla zajistit dostatečnou ochranu oznamovatelů neetického jednání. Tato potřeba je o to větší, že v České republice doposud neexistuje efektivní ochrana oznamovatelů.

Do detekčních opatření patří samozřejmě i pravidelné vnitřní, resp. externí **audity**.

Detekovaná podezření musí být systematicky vyhodnocována a musí být jasné, kdo nese odpovědnost za prošetření podezření a jakým způsobem se tato interní šetření mají provádět a komu je třeba výsledky šetření komunikovat. Nastavená detekční pravidla (jako koneckonců celý CMS) se musí kontinuálně monitorovat a revidovat. Samotné správné nastavení systému a příslušných opatření nestačí. Je nutno se zaměřit na to, zda je systém compliance implementován napříč celou právnickou osobou a všemi obchodními jednotkami a zda jsou identifikovány oblasti pro zlepšování.

Nejtypičtější detekční opatření lze shrnout takto:

I. Zdroje pro ohlašování podezření (whistleblowing)

Interní nebo externí etická linka či ombudsman, resp. jiné důvěryhodná osoba pověřená přijímáním hlášení podezření.

II. Interní šetření při porušení compliance pravidel

Proces interního šetření – musí být upraven v interních zásadách (zaměřit se na důvěrnost, efektivitu a jasné rozdělení odpovědností) – každá právnická osoba si musí protiprávní jednání prošetřit sama – nelze čekat na orgány činné v trestním řízení. Cíle interního šetření a trestního řízení nejsou identické. Právnická osoba je povinna okamžitě reagovat na identifikovaná porušení compliance pravidel, vyvodit příslušné důsledky a odstranit chyby systému.

III. Monitorování a revize compliance systému

Revize a audity systému compliance vycházející z profilu rizik. Na co se zaměřit: zda je systém compliance implementován napříč celou organizací a všemi obchodními jednotkami a zda jsou identifikovány oblasti pro zlepšování. Monitorování – provádí pravidelně manažeři ve svých oblastech odpovědnosti.

REAKCE

Reakcí se rozumí připravenost a schopnost právnické osoby adekvátně reagovat na porušení compliance pravidel.

Právnická osoba musí jasně stanovit důsledky plynoucí z porušení compliance pravidel a tyto důsledky konsekventně prosazovat. Sem patří nejenom pracovněprávní důsledky pro zaměstnance, kteří se dopustili porušení compliance pravidel, ale např. vymáhání vzniklé škody či jiné újmy po takových zaměstnancích. Ideálně by měla mít právnická osoba i stanoveno, která protiprávní jednání bude hlásit orgánům činným v trestním řízení, byť by jí žádná zákonná oznamovací povinnost nevznikala. Takový přístup svědčí o připravenosti netolerovat porušování compliance pravidel a tím o správné firemní compliance kultuře. Na druhou stranu je nutné ponechat na rozhodnutí právnické osoby, zda a která protiprávní jednání případně oznámit (samozřejmě s výjimkou situací, kdy vzniká oznamovací povinnost ze zákona), neboť nevýhody oznámení (např. poškození reputace) mohou značně převážit nad jeho výhodami. Systémové nedostatky je třeba hlásit příslušné interní funkci organizace, jako internímu oddělení auditu, compliance či personálnímu oddělení, aby organizace měla možnost na tyto nedostatky reagovat a nedostatečnost systému odstranit.

Nejtypičtější reakční opatření lze shrnout takto:

I. Pracovněprávní důsledky

Stanovení pracovněprávních důsledků porušení compliance pravidel (výtka, odvolání z funkce, přeložení, výpověď – samozřejmě vše v rámci pracovněprávních předpisů). Pro zaměstnance, kteří se rozhodnou dobrovolně ohlásit porušení compliance pravidel, je možno tento krok ocenit v rámci interních programů amnestie slibem buď žádných anebo mírnějších pracovněprávních důsledků.

II. Vymáhání škody či újmy

Pravidla pro důsledné vymáhání škody proti osobě, která jednala protiprávně a svým jednáním způsobila právnické osobě škodu či jinou újmu.

III. Hlášení orgánům činným v trestním řízení

Stanovit pravidla pro dobrovolné hlášení protiprávních jednání orgánům činným v trestním řízení nad rámec zákonné oznamovací povinnosti.

Nejčastější indikátory nefunkčních CMS

Mezi nejčastější indikátory nefunkčních CMS patří:

- nedostatečné personální vybavení (nezkušený pracovník, compliance funkce bez příslušného materiálního zázemí)
- nedostatečné pravomoci compliance funkce (chybí přímá odpovědnost statutárnímu orgánu), compliance officer se neúčastní jednání nejvyššího vedení či není vybaven dostatečnou organizační nezávislostí
- nedostatečná komunikace – většina zaměstnanců netuší, co má compliance officer na starosti a co se od nich v rámci compliance pravidel očekává (nedůvěra v princip nulové tolerance)
- žádná hlášení porušení protiprávního jednání i přes existenci etické linky
- chybějící pravidla pro šetření a vyhodnocování incidentů
- audit pouze mechanický
- slepá implementace CMS mateřské zahraniční společnosti bez zohlednění lokálních rizik a zákonných požadavků
- nevyvozování důsledků z protiprávního jednání.

Mezinárodní standardy

Závěr o tom, jakým důkazem je třeba dokazovat vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti, zákon nepředepisuje a ani nemůže. O přístupu právnické osoby k vynaložení veškerého úsilí, které na ní bylo možno spravedlivě požadovat, bude vypovídat např. **zavedení standardů v souladu s příslušnou normou ISO Mezinárodní organizace pro normalizaci a příslušný audit, resp. certifikace podle těchto ISO norem.**²³ Orgány činné v trestním řízení posuzují trestní odpovědnost právnické osoby samostatně, aniž by okolnost, že právnická osoba splnila normu ISO (a je auditována, resp. získala certifikaci), předznamenala výklad o automatickém vyvinění z trestní odpovědnosti. Nepochybně však půjde o důležitou okolnost, kterou by se orgány činné v trestním řízení měly zvláště pozorně zabývat a zvážit ji ve směru podpory tvrzení o vážnosti snahy právnické osoby implementovat požadovaná opatření podle § 8 odst. 5 ZTOPO.

ISO 19600: Compliance management systém návod (Compliance management system – Guidelines, 2014). Poskytuje návod pro nastavení, rozvíjení, implementaci, hodnocení, udržování a zlepšování efektivního a reagujícího compliance management systému uvnitř organizace. Tento systém může existovat buď samostatně, anebo jako součást jiných management systémů. Tento standard není určen k certifikaci. Nespecifikuje požadavky, nýbrž poskytuje návod jak nastavit compliance management systém a doporučené praktiky (text je formulován doporučujícím způsobem – organisation should/organizace by měla). Návod je

²³ Členem za Českou republiku je Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví. Působí jako správní úřad, který je podřízen Ministerstvu průmyslu a obchodu. Od 1. 1. 2018 všechny činnosti související s tvorbou, vydáváním a distribucí technických norem od něj přebírá Česká agentura pro standardizaci.

zamýšlen k tomu, aby byl přijatelný a použitelný pro všechny typy právnických osob v závislosti na typu, velikosti organizace, struktuře, povaze a složitosti organizace. Standard je tzv. risk-based, tj. předpokládá reakci na identifikovaná rizika, a jeho používání se může lišit v závislosti na velikosti a úrovni vyspělosti compliance management systému organizace (pokud již nějaký existuje) a na kontextu, povaze a komplexitě činnosti organizace, včetně její compliance politiky a cílech. Založen je na principech dobré správy, proporcionality, transparentnosti a udržitelnosti. Uvedená mezinárodní norma dosud nebyla přejata do soustavy českých norem.

Vychází se z oné čtyřstupňové metody používané pro kontrolu a zlepšování procesů podle **PDCA**.

Naplánuj: Compliance závazky jsou identifikovány a compliance rizika jsou hodnocena, aby z nich byly odvozeny strategie a definována opatření, která se jich týkají.

Udělej: Definovaná opatření jsou implementována a mechanismus monitorování je založen.

Zkontroluj: Compliance program je vyhodnocen na základě zavedených kontrol.

Jednej: Podle výsledků je compliance program soustavně zlepšován a odchylné případy (non-compliance) jsou zvládnuty.

ISO 37001: Systémy protikorupčního managementu – požadavky s návodem použití (Anti-bribery management systems – Requirements with guidance for use, 2016). Specifikuje požadavky a poskytuje návod pro ustavení, implementaci, udržování, prověřování a zlepšování systému protikorupčního managementu, který má organizaci pomoci při prevenci a odhalování korupce a reakci na ni. Text je formulován příkazujícím způsobem – organisation shall/organiazce má. Může být použita jakoukoli organizací nebo její částí ve veřejném, soukromém nebo neziskovém sektoru, bez ohledu na její typ a velikost a charakter jejích činností. Tento standard je na rozdíl od standardu ISO 19600 určen k certifikaci. Požadavky na certifikaci jsou velmi přísné a velmi často se stává, že se organizace v procesu certifikace, kdy je pravděpodobné, že podmínky nesplní, rozhodne využít procesu pro audit dle standardu 19600. Sice nezaručí absenci korupce ve spojení s organizací, avšak pomůže implementovat robustní a přiměřená opatření, která mohou podstatně snížit riziko korupce nebo upozornit na korupci tam, kde se objeví. Uvedená mezinárodní norma byla přejata do soustavy českých norem formou převzetí originálu a označena ČSN ISO 37001.

Přehled zahraničních a mezinárodních zdrojů k CMS

US DoJ/SEC – FCPA Resource Guide - Hallmarks of Effective Compliance Programs:

<https://www.justice.gov/sites/default/files/criminal-fraud/legacy/2015/01/16/guide.pdf>
<https://www.justice.gov/usam/usam-9-28000-principles-federal-prosecution-business-organizations>

UK Ministry of Justice – Bribery Act 2010 – Guidance for commercial organisation:
<https://www.justice.gov.uk/downloads/legislation/bribery-act-2010-guidance.pdf>

Transparency International: Adequate Procedures (pravidla):

<http://www.transparency.org.uk/publications/adequate-procedures-guidance-to-the-uk-bribery-act-2010/>

Adequate Procedures (Checklist):

<http://www.transparency.org.uk/publications/adequate-procedures-checklist-pdf>

Third Party Anti-Bribery Framework – Checklist:

<http://www.transparency.org.uk/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=5541>

Mezinárodní standardy ISO (Compliance management system a Antibribery system:

<https://www.iso.org/standard/62342.html>

<https://www.iso.org/standard/65034.html>

Německý principy auditu Compliance Management Systems:

<https://www.idw.de/idw/verlautbarungen/idw-ass-980/43126>

Lze zdůraznit, že **dokument „Posuzování korporátních programů compliance (DOJ Guidance – Evaluation of Corporate Compliance Programs)“, vytvořený Ministerstvem spravedlnosti USA pro státní zástupce**, obsahuje důležitá témata a vzorové otázky, které lze považovat za relevantní při hodnocení korporátních compliance programů. Zkušenosti jsou zde dlouhodobé a postavené na aktivním zapojení. Pracovní překlad tohoto dokumentu poskytuje Nejvyšší státní zastupitelství k využití v příloze.

VII. Kazuistika k vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti

Nejvyšší státní zastupitelství díky aktivitě státních zástupců z celé soustavy veřejné žaloby sleduje praktický náhled k možnostem vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti. Na tomto místě **je věnována pozornost vybraným trestním věcem, v nichž byly podmínky vyvinění právnické osoby s odkazem na § 8 odst. 5 ZTOPO aplikovány ve fázi po podání obžaloby, a které se z určitých blíže rozvedených důvodů jeví jako zajímavé.** Jde o nové případy v tom smyslu, že před novelizací provedenou zákonem č. 183/2016 Sb. byly registrovány věci vyvinění právnické osoby podle § 8 odst. 2 písm. b) ZTOPO (jako součást negativní podmínky přičitatelnosti), tj. vůči kategorii zaměstnanců a osob v obdobném postavení, kteří spáchali trestný čin přičitatelný právnické osobě, navzdory jistým kontrolním a dozorovým opatřením učiněným právnickou osobou. Lze tedy již vycházet ze znalosti a vývoje konkrétních věcí²⁴, v nichž se napřímo odrazil institut vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti v podobě obecného exkulpačního důvodu.

Příklad A

Státní zástupce Vrchního státního zastupitelství v Praze podal obžalobu na deset fyzických osob a tři právnické osoby, mj. na akciovou společnost X. Bylo jí kladeno za vinu sjednání přednosti a výhodnějších podmínek určitému dodavateli na úkor jiných dodavatelů, a to v souvislosti se zadáním veřejné zakázky, čímž měla naplnit skutkovou podstatu **přečinu zjednání výhody při zadání veřejné zakázky, při veřejné soutěži a veřejné dražbě podle § 256 odst. 1 trestního zákoníku.** Právní zástupce akciové společnosti podal návrh na předběžné projednání obžaloby, v němž by mělo být rozhodnuto o zastavení trestního stíhání, jestliže vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možné spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu zabránila, jak má na zřeteli § 8 odst. 5 ZTOPO. Městský soud v Praze konstatoval, že daná právnická osoba učinila vše pro to, aby se prostřednictvím jejího zaměstnance, který měl manažersky na starost veřejnou zakázku, takového činu nedopustila. A toto soud uzavřel pouze ze skutečnosti, že v dohodě k pracovní činnosti byl napsán závazek dodržovat compliance program a etický kodex. Rozhodnutí neobsahovalo bližší hodnocení, natož posuzování kontroly a vynucování adekvátnosti opatření. S takovým závěrem se státní zástupce nemohl ztotožnit a podal proti takovému rozhodnutí soudu stížnost.

Vrchní soud v Praze, jako soud druhého stupně, přisvědčil názoru státního zástupce. Z odůvodnění rozhodnutí lze podle našeho názoru považovat za přínosné poukázat zejména na následující pasáže. Původní závěr nalézacího soudu označil za mělký. Byl totiž redukován pouze na fakt o existenci nějakého opatření ve smyslu § 8 odst. 5 ZTOPO, avšak bez provedení dokazování k němu a poté pečlivého hodnocení. *„Soud prvního stupně přistoupil k posouzení otázky zániku trestní odpovědnosti obviněné právnické osoby velice povrchně. Považoval za dostačující, že osoba, jejíž protiprávní jednání se X přičítá (tj. Y), podepsala dohodu o změně pracovní smlouvy a prohlášení o svém závazku dodržovat pravidla etického chování [...] a nijak se nezabýval obsahem [...] dohody o změně pracovní smlouvy, a už vůbec neprovedl důkaz a nijak nehodnotil program compliance, k jehož dodržování se Y svým podpisem v prohlášení zaměstnance zavázal.“*

²⁴ Registrované případy byly pro účely rozboru anonymizovány a označeny písmeny A až C.

Formální přijetí opatření s aspirací na § 8 odst. 5 ZTOPO je pouze prvním krokem, uvedl soud, k němu nutně musí přistoupit druhý krok, a to zkoumat naplňování takového opatření, které má směřovat k možnosti vyvinění právnické osoby. „*Pouhé zjištění, že obviněná právnická osoba v době spáchání protiprávního činu [...] měla vypracovaný etický kodex a pravidla chování, a zjištění, že tento její zaměstnanec se zavázal tento kodex a tato pravidla respektovat a řídit se jimi, nemůže vést k závěru [...] § 8 odst. 5 ZTOPO. Jde pouze o **první nezbytný krok**, který musí právnická osoba učinit. **Druhým krokem** je výše zmíněné naplnění kodexu.*“

Soud druhého stupně rovněž nabídl škálu pramenů, odkud mohou být opatření ve smyslu § 8 odst. 5 ZTOPO zkoumána. „**Pramenem poznání o fungování a schopnosti plnit vytčené cíle Kodexu [...] budou zejména písemné záznamy o provedených školeních, z nichž budou patrné četnost, náplň a intenzita školení, záznamy o prováděných kontrolách, zjištěných proviněních a opatřeních přijatých po zjištění provinění. Informace o úsilí [...] je možno čerpat i z materiálů projednávaných představenstvem společnosti [...], které Kodex schválilo, neboť Kodex musí být pravidelně revidován a zlepšován, výsledky z jeho aplikace musí být pravidelně vyhodnocovány. Je třeba zjistit, jaké oddělení a jaké konkrétní osoby měly v rozhodné době dodržování a revizi Kodexu a obdobných opatření na starosti. Tyto osoby, ale i další osoby (např. ty, jež podle Kodexu důsledně postupovaly nebo naopak se proti němu provinily) bude třeba k vyřešení otázky, jak byl Kodex v praxi naplňován, vyslechnout. Fungování Kodexu může být prokazováno i poznatky z Etické linky.**“ A dále soud konstatoval, že k použití § 8 odst. 5 ZTOPO musí soud nahlédnout do vnitřního světa právnické osoby, aby si mohl učinit představu o efektivitě opatření zde realizovaných. „**Aby soud mohl učinit spolehlivý závěr [...] musí podrobně nahlédnout do fungování celé právnické osoby, musí si učinit představu o jejím fungování, řízení, vnitřní kontrole a o schopnostech adekvátně reagovat na zjištěné problémy obecně a stejně tak konkrétně v případě páchaní protiprávních činů v jejím zájmu a rámci její činnosti.**“

Vrchní soud v Praze pak ještě zvláště zdůraznil, že skutečně nestačí pouze formální krok spočívající v přijetí a seznámení se s daným opatřením. „**Za veškeré úsilí [...] je třeba považovat naplnění formálních kroků (compliance program apod., s nímž bude fyzická osoba ad § 8 odst. 1 ZTOPO seznámena a na níž bude vynucena její akceptace) a současně poctivou prokazatelnou snahu právnické osoby, aby byla přijatá ochranná opatření životaschopná, byla naplňována, vyžadována, kontrolována, vynucována a revidována.**“ Jednoduše tak můžeme konstatovat, že příslušná opatření nestačí mít sepsaná pouze na papíře. Soud druhého stupně uzavřel, že důvod k zastavení trestního stíhání v posuzované věci nebyl dán, a je zapotřebí pokračovat v řízení, resp. dokazování.

Příklad B

Druhý případ se týkal stavebnictví. Státní zástupce Vrchního státního zastupitelství v Praze podal obžalobu na osm fyzických osob a tři právnické osoby. Obžalovaným bylo kladeno za vinu, že jako organizovaná skupina měli v úmyslu odčerpat z dotačních prostředků poskytnutých Evropskou unií několik milionů českých korun na výstavbu hotelu. K tomu předstírali provedení určitých stavebních úkonů (neprovedení mikropilotáže základových patek, změnu zhotovení ocelové konstrukce

nástavby, záměnu zdicího materiálu na vyzdívky) oproti schválené projektové dokumentaci a vytvořili nepravdivou dokumentaci k jejich krytí. Šlo o skutkově rozsáhlou trestní věc kvalifikovanou ve vyšších trestních sazbách jako **zločin poškození finančních zájmů Evropské unie podle § 260 trestního zákoníku a zločin dotačního podvodu podle § 212 trestního zákoníku, potažmo pokus o takové zločiny.**

Akciovou společnost X Krajský soud v Hradci Králové, jako soud prvního stupně, zprostil obžaloby. Tento příklad není podle našeho názoru zajímavý ani tak tím, co soud vyslovil a čím argumentoval, ale naopak tím, co neřekl, třebaže použil § 8 odst. 5 ZTOPO. Ačkoli rozsudek čítá více než sto stran textu, soud se se závěrem o vyvinění právnické osoby X z trestní odpovědnosti vypořádal v jednom krátkém odstavci. Jakkoli akcent na zvláštní účet stavby je jistě vítané opatření, zbývající část textu se zdá být spíše strohé konstatování než rozvinutá právní úvaha, která by měla podepřít tak důležitý závěr, jakým je zbavení trestní odpovědnosti. Relevantní pasáž odůvodnění rozsudku zněla: *„Podle názoru soudu se však společnost X zbavila své trestní odpovědnosti ve smyslu ustanovení § 8 odst. 5 ZTOPO. V průběhu hlavního líčení doložila, že má vybudovaný systém školení pracovníků v právní problematice, aby tak předcházela protiprávnímu jednání svých zaměstnanců, má vypracovaný morální kodex. Soud přihlédl i k tomu, že uvedená společnost prostřednictvím zvláštního účtu stavby je schopna kontrolovat, zda a které práce byly provedeny, zda a jakým způsobem byly fakturovány a uhrazeny. O účinnosti systému pak svědčí skutečnost, že společnost X, byť až po podání žádosti o poskytnutí platby, stornovala fakturu vystavenou investorovi za provedení [...].“* Přitom výslech právnické osoby, resp. jejího zástupce, v hlavním líčení ve vztahu k požadavku § 8 odst. 5 ZTOPO byl poměrně důkladný.

Proti tomuto rozhodnutí podal státní zástupce odvolání v neprospěch akciové společnosti X. Vrchní soud v Praze napadený rozsudek v dotčené části zrušil. Odvolací soud konstatoval, že závěr o zproštění odpovědnosti právnické osoby podle § 8 odst. 5 je nedostatečný. Je zde nezbytné klást důraz na komplexní přístup k opatřením právnické osoby a je nutné se zabývat jejich naplňováním v reálném životě organizace. *„Pokud jde o závěr nalézacího soudu, že společnost X se ve smyslu § 8 odst. 5 ZTOPO zbavila své trestní odpovědnosti, obecně lze přisvědčit argumentaci státního zástupce v podaném odvolání, že posouzení otázky, zda právnická osoba vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možno spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu osobami uvedenými v odst. 1 zabránila, vyžaduje **komplexní přístup**, a že pro ně nejsou významná pouze formální preventivní opatření, jimiž jsou společností přijaté interní dokumenty (organizační předpisy, etický kodex, apod.) či prokázaná školení vedoucích pracovníků k obsahu těchto dokumentů, ale také **naplňování takových teoretických opatření v reálném životě společnosti, a že úsilí k zabránění protiprávního jednání by se mělo projevit i v oblasti kontrolní (detekce protiprávního jednání) a v oblasti represivní v případě, že k protiprávnímu jednání dojde.**“*

Dále konstatoval, že soud prvního stupně se měl zabývat tím, zda zvolená praxe svědčila o účinnosti, resp. fungování compliance systému, a zda avizované storno faktury, jako údajný projev adekvátnosti kontroly ze strany právnické osoby, nebylo náhodou zapříčiněno třeba i mimoděčnou skutečností. *„Nalézací soud svůj závěr o tom, že společnost X prokázala vynaložení veškerého úsilí, opřel jednak o závěr,*

že společnost měla vypracovaný morální kodex a systém školení pracovníků v právní problematice, aniž by se vyjádřil k tomu, zda prokázaná praxe svědčí o účinnosti uvedeného systému, dále o konstatování, že společnost je schopna kontrolovat, zda a které práce byly provedeny, a zda a jak byly fakturovány a uhrazeny, aniž by toto tvrzení odůvodnil provedenými důkazy, a **aniž se vypořádal s otázkou, zda lze dospět k závěru, že uvedený systém kontroly fungoval a v posuzovaném případě zafungoval.** Účinnost uvedeného systému doložil nalézací soud pouze poukazem na to, že společnost následně neoprávněně vystavenou fakturu stornovala, aniž by se vypořádal s otázkou, zda k tomuto kroku došlo v důsledku fungování uvedeného systému ve společnosti, nebo spíše v důsledku zásahu policie.“ Zajímavé je rovněž konstatování odvolacího soudu, podle něhož vytkl soudu prvního stupně, že další dvě právnické osoby sice odsoudil, avšak aniž by se k nim (paradoxně ve srovnání s akciovou společností X) náležitě zabýval možností vyvinění podle § 8 odst. 5 ZTOPO.

Příklad C

Třetí případ se rovněž týkal stavebnictví, přesto šlo o skutek na tuzemské poměry neobvyklý v tom, že právnická osoba byla stíhána za **zločin vydírání**. Jednatel obchodní společnosti X delegoval rozsáhlé kompetence včetně uzavírání smluv a vymáhání pohledávek na jinou osobu Y. Tato osoba se zhostila svého úkolu tak, že na údajném neplatiči – investorovi stavby – vyvíjela nepřipustný nátlak k zaplacení peněžních prostředků, ačkoli k požadovaným platbám nad rámec dříve zaplacených záloh nebyl zatím v důsledku neplnění podmínek smlouvy dodavatelem důvod, nutil ho přesto k zaplacení a kromě vulgárních nadávek a urážek mu vyhrožoval prostřednictvím telefonu, z něhož posílal textové zprávy obsahující výhrůžky pro případ nezaplacení v tom smyslu, že prodá pohledávku mafii, že ho a jeho rodinu budou obtěžovat a poradí si s ním.

Otázka vyvinění právnické osoby ve smyslu § 8 odst. 5 zde byla klíčová. Díky ní byla tato věc dokonce natřikrát rozhodována soudem prvního stupně, po jejím opakovaném vrácení z podnětu odvolání státního zástupce. Nakonec byla právnická osoba, za kterou Y vystupoval jako plně kompetentní zástupce, odsouzena za zločin vydírání podle § 175 odst. 1, 2 písm. d) trestního zákoníku.

Podle našeho názoru za pozornost stojí zvláště argumentace odvolacího soudu před posledním vrácením věci k jejímu novému projednání. Vyslovuje se totiž pro potřebu zabezpečit kontrolu i vůči obecně kriminálním činům. V sekundární rovině je pak zajímavé i konstatování soudu, že když jde o malou právnickou osobu, např. zrovna společnost s ručením omezením, je o to více zvýrazněna odpovědnost statutárního orgánu za kontrolu proti páčání trestné činnosti, koneckonců když tady nelze zřejmě ani očekávat zřizování zvláštních útvarů compliance. „V nyní posuzovaném případě se trestní odpovědnost právnické osoby má týkat trestného činu obecné kriminální povahy, **nelze proto odkazovat na to, že pracovníci právnické osoby jsou při výkonu svého zaměstnání povinni se řídit jen určitými odborně technickými předpisy upravujícími určitou oblast podnikání, například bankovníctví, hornictví, medicíny, nýbrž je třeba pohlížet na věc obecně, tedy, že každá fyzická osoba je povinna chovat se tak, aby při výkonu svého zaměstnání nepáchala trestnou činnost a neporušovala základní zájmy jiných osob chráněné trestním zákonem. Pokud se zaměstnanec v rámci výkonu zaměstnání chová vyloženě**

*kriminálním způsobem a spáchá čin násilné povahy (navíc se tak děje po poměrně dlouhou dobu), je zřejmé, že porušil již ta nejzákladnější pravidla v mezích zákona, stěží lze vyžadovat, aby zaměstnancům bylo vnitřními předpisy výslovně zakázáno například loupit, krást nebo znásilňovat – **pokud však k takovým činům dojde, je třeba zvažovat, jak byly nastaveny kontrolní mechanismy** (nejen papírově vnitřními řády, ale i fakticky reálným výkonem kontrolní povinnosti vůči pracovním výkonům zaměstnanců) **v obchodní společnosti, aby osoby nadřízené mohly taková jednání zjistit, zamezit jim, předcházet jim a vyloučit tak nebo zmírnit trestní odpovědnost právnické osoby [...]. Jestliže pak soud prvního stupně poukazuje na menší rozměr právnické osoby [...]** a menší možnosti kontroly činnosti zaměstnanců tímto způsobem, je třeba říci, že [...] je přímá a důsledně vyžadovaná odpovědnost za chování zaměstnanců **přenesena přímo na statutární orgán** právnické osoby. [...] veškerý výkon přenechal na obžalovaném Y a o nic sám se nezajímal, tedy jinými slovy dohled ani kontrolu nad svým zaměstnancem nevykonával [...].“*

Vyhodnocení praxe a shrnutí

Na základě novely provedené zákonem č. 183/2016 Sb. byl do české právní úpravy vložen institut vyvinění trestní odpovědnosti právnické osoby. Skrývá v sobě potenciál významného dopadu na vyvozování rozsahu kriminalizace. Na pozadí tří výše rozebraných případů lze názorně vidět **první pokusy o hledání akceptovaného či již neakceptovaného přístupu k možnostem vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti prostřednictvím obecného exkulpačního důvodu**. Uvedená kazuistika zprostředkovává individuální zkušenost orgánů činných v trestním řízení a utváří poznatkovou bázi, která bude konkretizována v souvislosti s dalšími trestnými činy stíhaných právnických osob. Se zpětnou vazbou je určující taktéž pro subjekty, jež mají na starost compliance u právnických osob, zejména v tom smyslu, jakých nedostatků se napříště vyvarovat.

Dosud zaznamenaných věcí, v nichž bylo soudem uvažováno o aplikaci § 8 odst. 5 ZTOPO, a k nimž by jimi byla poskytnuta návodná argumentace, příliš mnoho nebylo. Je to však do značné míry zavádějící tvrzení, jestliže nelze dobře očekávat, s ohledem na počet věcí, vůči nimž bylo zahájeno trestní stíhání po prosincové novele, že budou formulovány nějaké dalekosáhlé zobecňující závěry. I nyní, tj. v červenci 2018, nezbyvá než čekat na náběh dalších trestních věcí a dokončení řízení v těch stávajících. **Judikatura vyšších soudů doposud neměla opravdovou příležitost se rozvinout.**

Zmíněná první rozhodnutí ukázala spíše na formální náhled k aplikaci § 8 odst. 5 ZTOPO, tedy bez způsobilosti úspěšně zasahovat požadavek vynaložení veškerého úsilí, které lze na právnické osobě spravedlivě požadovat. Zároveň je třeba si přiznat, že případy zatím registrované v České republice s trestněprávními dopady nevykazují posuzování robustních prvků compliance management systému, a to ve srovnání se zahraničím. V podstatě šlo o výchozí, resp. základní situace řešení existence nějakých nástrojů compliance a jejich přiměřenosti. Přestože nelze snižovat obtíže spojené s usazením nové a ne zcela bezvadné legislativní podoby vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti, tak v registrovaných případech se projevila jednak neadekvátní tvorba a uplatňování očekávaných opatření právnických osob a jednak neodpovídající zjištění a posuzování podmínek pro aplikaci vyvinění

v trestním procesu. **Státní zástupci proti takovému náhledu jako vadnému brojili v opravných řízeních, a to prozatím úspěšně. Tuto aktivitu státních zástupců je třeba podle našeho názoru ocenit.**

Z širšího pohledu lze konstatovat, že zavedení institutu vyvinění právnické osoby z trestní odpovědnosti přispělo také k **posílení serióznějšího přístupu v otázce předcházení protiprávním činům ze strany organizací**, a to zejména těch, které neměly takový návyk dostatečně vybudovaný, anebo sice měly takový návyk vybudovaný, avšak v jiných oblastech než trestního práva, které běžně skórují jako vysoce rizikové, jako je např. hospodářská soutěž, daňové povinnosti, informační bezpečnost, ochrana osobních údajů apod. Zvládnout rizika vyvolávající, usnadňující nebo podporující páčání trestných činů, které mohou být právnické osobě přičítány, se stává akutním apelem především pro malé a střední obchodní společnosti, které nemohly v takové míře čerpat ze zahraničních zkušeností s fungováním nástrojů compliance jako typicky velké nadnárodní podniky, které je samoregulací a s ohledem na extraterritoriální účinky přenášely i mimo své domovské hranice. Každopádně non-compliance, resp. selhání v dodržování obecně závazných předpisů, dnes může znamenat nejen poškození dobrého jména, náhradu způsobené škody či ztrátu konkurenční výhody, ale dokonce nástup trestní odpovědnosti vůči právnické osobě a sankcí z ní vyplývajících.

VIII. Příloha: Posuzování korporátních programů compliance (DOJ Guidance – Evaluation of Corporate Compliance Programs)

Pracovní překlad Nejvyššího státního zastupitelství

Ministerstvo spravedlnosti USA
trestněprávní divize
oddělení podvodů

Posuzování korporátních programů compliance

Úvod

Zásady trestního stíhání podnikatelských subjektů federálními orgány uvedené v Manuálu amerického právníka popisují zvláštní faktory, které by měli brát veřejní žalobci v úvahu při vedení vyšetřování proti podnikatelskému subjektu, při rozhodování, zda zahájit trestní stíhání, a při vyjednávání dohod o vině a jiných typech mimosoudního vyrovnání. Mezi tyto faktory, známé jako „Filip Factors“, patří i „existence a efektivita již zavedeného programu compliance dané společnosti“ a snaha společnosti „zavést efektivní korporátní program compliance nebo vylepšit ten existující.“

Protože korporátní program compliance musí být posuzován v konkrétním kontextu daného trestního stíhání, které vede k aplikaci Filip Factors, oddělení podvodů nevyužívá k posouzení efektivity korporátního programu compliance rigidní vzorec. Bereme na vědomí, že rizikový profil každé společnosti a její řešení za účelem eliminace rizik vyžaduje specificky zaměřené posouzení. S ohledem na to se v každém případě zabýváme každou společností individuálně.

Přesto však existují obecné otázky, které můžeme i v případě individualizovaného posuzování pokládat. Tento dokument obsahuje některá důležitá témata a vzorové otázky, které považuje oddělení podvodů často za relevantní při hodnocení korporátního programu compliance. Témata a otázky uvedené níže nepředstavují odškrtnávací seznam ani pevný vzorec. V každém jednotlivém případě mohou být témata a otázky uvedené níže zcela irelevantní, jiné mohou být naopak s ohledem na specifika daného případu mnohem významnější.

Mnoho témat uvedených níže se rovněž objevuje v Manuálu amerického právníka (U.S. Attorney's Manual – dále jen „USAM“), ve Směrnici pro ukládání trestů v USA (United States Sentencing Guidelines „USSG“), v dohodách uzavíraných oddělením podvodů, v Průvodci zdroji k zákonu USA o zahraničních korupčních praktikách (A Resource Guide to the U.S. Foreign Corrupt Practices Act - „FCPA Guide“) publikovaném v listopadu 2012 Ministerstvem spravedlnosti (Department of Justice – DOJ) a Komisí pro cenné papíry a burzu (Securities and Exchange Commission – SEC), v Průvodci dobrou praxí v oblasti vnitřních kontrol, etiky a compliance (Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics, and Compliance) přijatém Radou Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj („OECD“) dne 18. února 2010, a v Příručce podnikatelů o antikorupční etice a compliance (Anti-Corruption Ethics and Compliance Handbook for Business – „Příručka OECD“) publikované v roce 2013 OECD, Úřadem OSN pro drogy a kriminalitu a Světovou bankou.

Příklady témat a otázek

1. Analýza a náprava vnitřních příčin pochybení

Hlubková analýza příčin – Jak dopadla hlubková analýza příčin příslušného pochybení na straně společnosti? Které systémové problémy byly zjištěny? Kdo ve společnosti tuto analýzu prováděl?

Prvotní náznaky – Vyskytly se již dříve příležitosti odhalit zmiňované pochybení, jako např. zprávy auditora identifikující nedostatky v oblasti kontroly, případně upozornění, stížnosti nebo šetření týkající se podobného problému? Jak společnost analyzuje příčiny toho, proč nebyly takové příležitosti využity?

Náprava – Jaké konkrétní změny učinila společnost za účelem snížení rizika, že se tytéž nebo obdobné problémy neobjeví v budoucnosti? Jakými konkrétními nápravnými kroky byly řešeny problémy identifikované v rámci analýzy hloubkových příčin a nevyužitých příležitostí k nápravě?

2. Vyšší a střední management¹

Chování vrcholových zaměstnanců – Jakým způsobem nejvyšší vedení svými slovy a kroky podporovalo zmíněná pochybení nebo před nimi naopak varovalo? Jaké konkrétní kroky podnikli tito zaměstnanci k uplatnění své autority v oblasti compliance společnosti a v rámci nápravných kroků? Jak společnost kontroluje chování svých nejvyšších vedoucích představitelů? Jakým způsobem představilo nejvyšší vedení model správného chování vůči svým podřízeným?

Sdílený závazek – Jaké konkrétní kroky podnikli členové nejvyššího vedení a další zainteresované osoby (např. obchodní a provozní ředitelé, zástupci oddělení financí, zakázek, právního oddělení či oddělení lidských zdrojů) k vyjádření závazku dodržovat pravidla compliance, včetně snah o nápravu vzniklých pochybení? Jak jsou informace sdíleny mezi různými odděleními společnosti?

Dohled – Jaké odborné znalosti z oblasti compliance jsou představenstvu k dispozici? Vedlo představenstvo nebo externí auditoři oficiální nebo soukromá jednání se zástupci compliance a kontroly? Jaké typy informací prověřilo představenstvo nebo nejvyšší vedení při výkonu dohledu nad oblastí, v níž došlo k pochybení?

3. Autonomie a zdroje²

Role pracovníků compliance – Byli pracovníci compliance zapojeni do školení a rozhodování týkajících se daného pochybení? Vznесли někdy pracovníci compliance nebo pracovníci s jinými kontrolními funkcemi (např. z oddělení právního, finančního či auditu) dotaz v oblasti, kde k pochybení došlo?

Postavení – Jak si stojí pracovníci compliance ve srovnání s jinými strategickými funkcemi ve společnosti, pokud jde o postavení, úroveň odměňování, funkci/titul, návaznost v organizační struktuře, zdroje a přístup k rozhodujícím osobám?

Jak často se obměňují zaměstnanci compliance a dalších příslušných kontrolních funkcí? Jakou roli hraje compliance ve strategickém a provozním rozhodování společnosti?

Zkušenosti a kvalifikace – Mají pracovníci z oblasti compliance a kontroly potřebné zkušenosti a potřebnou kvalifikaci pro své role a odpovědnost?

Autonomie – Jsou pracovníci compliance a příslušných oddělení kontroly přímo podřízeni někomu z členů představenstva? Jak často se scházejí s představenstvem? Účastní se těchto jednání členové nejvyššího vedení? Kdo kontroluje výkon funkcí compliance a jak byl nastaven kontrolní proces? Kdo stanovil podmínky odměňování/bonusů/zvyšování platů/náboru/ukončování zaměstnání pracovníků compliance? Mají pracovníci compliance a příslušní pracovníci kontroly pro danou oblast přímé napojení na hlavní sídlo? Pokud nikoli, jak zajišťuje společnost jejich nezávislost?

Využití pravomocí – Došlo ke konkrétním případům, kdy vznesli pracovníci compliance dotazy nebo námítky v oblasti, v níž došlo k pochybením? Jak se společnost vypořádala s takovými podněty? Došlo k transakcím či obchodům, které byly ukončeny, změněny nebo blíže prověřovány v důsledku podnětů od pracovníků compliance?

Financování a zdroje – Jak probíhalo rozhodování o rozmístění zaměstnanců a zdrojů pro výkon povinností compliance a kontrol ve světle rizikového profilu společnosti? Došlo k situacím, kdy byly žádosti o zdroje ze strany oddělení compliance a jiné kontrolní funkce odmítnuty? Pokud ano, jakým způsobem byla taková rozhodnutí přijata?

Outsourcing funkcí compliance – Vyvedla společnost veškeré své funkce compliance nebo jejich část na externí firmu nebo konzultanta? Co bylo důvodem takového kroku? Kdo se účastnil rozhodnutí provést takový outsourcing? Jak byl tento proces řízen (včetně toho, kdo dohlížel na externí firmu/konzultanta nebo s nimi vyjednával)? Jakou úroveň přístupu má externí firma nebo konzultant k informacím společnosti? Jak je hodnocena efektivita procesu outsourcingu?

4. Pravidla a předpisy³

a. Návrhy a dostupnost

Navrhování pravidel a předpisů v oblasti compliance – Jak funguje ve společnosti proces navrhování a implementace nových pravidel a předpisů? Kdo je zapojen do navrhování pravidel a předpisů? Probíhají před jejich vydáváním konzultace s obchodními jednotkami / odděleními?

Platná a účinná pravidla a předpisy – Má společnost vytvořena pravidla a předpisy, které zakazují předmětná pochybení? Jak společnost hodnotí, zda tato pravidla a předpisy byly účinně implementovány? Jak byli pracovníci, kteří jsou „vlastníky“ daných předpisů a pravidel, činěni zodpovědnými za dohled nad jejich dodržováním?

Kontrola na vstupu – Byly zavedeny jasné postupy nebo provedeno školení pro nejdůležitější pracovníky na vstupech (např. osoby, které vystavují platby nebo kontrolují schválení) o kontrolních procesech týkajících se příslušného pochybení? Jak je pro ně nastaven proces upozorňování na problémy?

Dostupnost – Jakým způsobem informovala společnost o pravidlech a předpisech vztahujících se k jednotlivým pochybením příslušným zaměstnancům a třetím osobám? Jak hodnotí společnost užitečnost těchto předpisů a pravidel?

b. Integrace do provozu

Odpovědnost za integraci – Kdo je odpovědný za to, že zaměstnanci se ztotožní s pravidly a předpisy? S kým byly konzultovány (např. vedoucí, obchodní segmenty)? Jakým způsobem byly vydány (např. hodnotí pracovníci compliance, zda zaměstnanci předpisům rozumí)?

Kontroly – Které kontroly, jež mohly odhalit nebo by zabránily danému pochybení, chyběly nebo se neuskutečnily? Jsou nyní takové kontroly prováděny?

Platební systémy – Jak bylo příslušné pochybení financováno (např. nákupní objednávky, úhrady nákladů zaměstnancům, slevy, hotovost v pokladně)? Jaké postupy mohly odhalit neoprávněný přístup k těmto finančním zdrojům nebo mu zabránit? Došlo k inovaci těchto postupů?

Postup schvalování/certifikace – Jakým způsobem věděly osoby se schvalovací nebo potvrzovací pravomocí v oblasti, v níž došlo k pochybení, co mají hledat, a kdy a jakým způsobem eskalovat problémy? Jaké kroky byly podniknuty k nápravě nesrovnalostí identifikovaných v procesu?

Řízení dodavatelů – Pokud se na pochybení podíleli dodavatelé, jak je stanoven proces jejich výběru a prošel příslušný dodavatel takovým procesem? Viz další dotazy níže pod položkou 10, „Řízení vztahů s třetími stranami“.

5. Hodnocení rizik⁴

Proces řízení rizik – Jakou metodologii používá společnost k identifikaci, analýze a řešení jednotlivých rizik, jimž je vystavena?

Sběr a analýza informací – Jaké informace nebo měřená data společnost shromáždila a použila k tomu, aby napomohla odhalit typ dotčeného pochybení? Jakou informaci poskytly data nebo měřené údaje compliance programu společnosti?

Zjevná rizika – Jak zohledňují compliance procesy společnosti při posuzování rizik zjevná rizika?

6. Školení a komunikace⁵

Školení o rizicích – Jakým školením prošli zaměstnanci příslušných kontrolních oddělení? Poskytla společnost individualizované školení zaměstnancům z oblastí kontroly a nejvyšších rizik, kteří se zabývají riziky v oblasti, kde k pochybení došlo?

Jakou analýzu provedla společnost pro určení toho, kdo by měl být školen a v jakých oblastech?

Forma/obsah/účinnost školení – Bylo nabídnuto školení ve formě a v jazyce, které byly pro zamýšlené publikum vhodné? Jak měří společnost efektivitu školení?

Komunikace týkající se pochybení – Co učinilo nejvyšší vedení pro to, aby informovalo zaměstnance o postoji společnosti k pochybení, k němuž došlo? Jak obecně probíhá komunikace, pokud je zaměstnanci ukončeno zaměstnání pro nesplnění povinností či porušení předpisů, postupů a kontrolních mechanismů společnosti (např. anonymizované popisy typu pochybení, které vedou k lepší disciplíně)?

Dostupné návodné pokyny – Jaké zdroje byly poskytnuty zaměstnancům jako návod a pokyny ve vztahu k pravidlům compliance? Jak hodnotí společnost to, zda její zaměstnanci vědí, kdy požadovat poradenství a zda k tomu budou ochotni?

7. Důvěrně prováděný reporting a šetření⁶

Účinnost reportovacího mechanismu – Jak společnost sbírá, analyzuje a využívá informace získané z jejích reportovacích mechanismů? Jak společnost posuzuje závažnost upozornění, jež dostává? Mají zaměstnanci compliance plný přístup k informacím z reportingu a šetření?

Řádně prováděné šetření kvalifikovanými zaměstnanci – Jak společnost zajišťuje, že šetření je řádně prováděno a že je nezávislé, objektivní, řádně vedené a řádně zdokumentované?

Reakce na výsledky šetření – Bylo zahájeno šetření společnosti za účelem identifikace hloubkových příčin, zranitelnosti systému, mezer v systému odpovědnosti, včetně vedoucích s kontrolní pravomocí a nejvyšších osob jednajících za společnost? Jak je nastaven proces řešení výsledků šetření? Jak vysoko ve struktuře společnosti se jde při zjišťování faktů v rámci prováděných šetření?

8. Podněty a disciplinární opatření⁷

Zodpovědnost – Jaké disciplinární kroky podnikla společnost v reakci na pochybení, a kdy k nim došlo? Byli vedoucí zaměstnanci učiněni zodpovědnými za pochybení, které nastalo pod jejich dohledem? Byla v reakci společnosti zahrnuta i úvaha o disciplinárních krocích týkajících se selhání dohlížejícího vedoucího pracovníka? Jaké disciplinární případy svých zaměstnanců již společnost řešila (např. počet a typy disciplinárních kroků), pokud jde o předmětné typy chování? Již v minulosti společnost někoho propustila nebo jinak disciplinárně potrestala (snížila či nevyplatila bonusy, zaslala dopis upozorňující na pochybení atd.) za příslušný typ pochybení?

Personální kroky – Kdo se podílel na disciplinárním rozhodování pro příslušný typ pochybení?

Konzistentní uplatňování – Jsou disciplinární kroky a podněty uplatňovány v rámci celé organizace spravedlivě a konzistentně?

System podnětů – Jakým způsobem podporuje společnost chování v souladu s pravidly compliance a etiky? Jakým způsobem společnost zohledňuje potenciální negativní dopady svých podnětů a odměn v oblasti compliance? Jsou uvedeny konkrétní příklady podniknutých kroků (např. odmítnutí povýšení nebo odměn) v důsledku řešení problémů z oblasti compliance a etiky?

9. Neustálé zlepšování, periodické testování a kontrola⁸

Vnitřní audit – Jaké typy auditu by identifikovaly problémy vztahující se k danému pochybení? Byly tyto audity provedeny? Jaká byla jejich zjištění? Jaké typy relevantních auditorských zjištění a nápravných kroků jsou pravidelně oznamovány vedení a představenstvu? Jak vedení a představenstvo zareagovalo? Jak často je obecně prováděn interní audit ve vysoce rizikových oblastech?

Kontrolní testování – Prověřuje a aktualizuje společnost svůj program compliance v oblasti týkající se pochybení, včetně testování příslušných kontrol, sběru a analýzy dat z oblasti compliance a rozhovorů se zaměstnanci a třetími osobami? Jak jsou sdělovány výsledky a zaznamenávány jednotlivé kroky? Jaké kontrolní testování společnost obecně uplatňuje?

Postupné aktualizace – Jak často společnost aktualizuje svá hodnocení rizik a přehodnocuje své postupy, předpisy a praxi v oblasti compliance? Jaké kroky podniká společnost za účelem stanovení, zda postupy / předpisy / používaná praxe mají smysl pro konkrétní obchodní jednotku / dceřinou společnost?

10. Řízení vztahů s třetími stranami⁹

Integrované procesy založené na riziku – Jak odpovídají procesy řízení vztahů s třetími stranami povaze a úrovni podnikatelského rizika identifikovaného společností? Jak je tento proces integrován do příslušných procesů řízení zakázek a dodavatelů?

Adekvátní kontroly – Jaký byl obchodní důvod pro využití příslušných třetích stran? Jaké mechanismy existují k zajištění toho, aby smluvní podmínky konkrétně popsaly službu, která má být provedena, aby byly sjednány přiměřené platební podmínky, aby bylo provedeno popsání smluvní dílo a aby protiplnění odpovídalo poskytnutým službám?

Vztahový management – Jak společnost zvažuje a analyzuje model podnětů od třetích stran s riziky compliance? Jakým způsobem monitoruje společnost dotčené třetí osoby? Jak školí společnost své vztahové manažery s ohledem na to, jaká jsou rizika compliance a jak je řídit? Jak společnost podporuje etické chování v souladu s pravidly compliance ze strany třetích osob?

Reálné kroky a následky – Byly na základě due diligence ve vztahu k třetím stranám, které byly zapojeny do situace vedoucí k pochybení, identifikovány varovné signály? Jak byly vyřešeny? Byla v důsledku problémů v oblasti compliance ukončena či pozastavena spolupráce s takovou třetí stranou, případně byl proveden

audit? Jak společnost kontroluje tato jednání (např. zajištěním toho, aby prodávající nebyl znovu využit, pokud s ním byla ukončena spolupráce)?

11. Fúze a akvizice (M&A)¹⁰

Provedení due diligence – Bylo během provádění due diligence identifikováno pochybení nebo riziko pochybení? Kdo prováděl kontrolu rizik ve vztahu k nabývanému/slučovanému subjektu a jak tato kontrola probíhala? Jaký byl obecně výsledek due diligence ve vztahu k příslušnému M&A?

Integrace v procesu M&A – Jak byly funkce compliance zapojeny do procesu fúze, akvizice a integrace?

Proces spojující due diligence s implementací – Jaký byl postup společnosti ve vztahu ke zjištění a nápravě pochybení nebo rizik jejich vzniku identifikovaných během procesu due diligence? Jaký je postup společnosti při implementaci postupů a předpisů compliance u nových subjektů?

Poznámkový aparát:

1 § 8B2.1, písm. b), odst. 3 USSG; příručka FCPA, s. 57; komentář k USAM 9-28.800; příručka OECD, C.1, s. 16 a násl.

2 § 8B2.1, odst. 2), body B-C USSG; příručka FCPA, s. 58; komentář k USAM 9-28.800; příručka OECD, C.3, s. 23 a násl.

3 § 8B2.1, písm. b), odst. 1 USSG; příručka FCPA, s. 57-58; příručka OECD, C.4 a C.5, s. 27 a násl.

4 § 8B2.1, písm. b), odst. 5, 7 a písm. c) USSG; komentář k USAM 9-28.800; příručka OECD, B, s. 10 a násl.

5 § 8B2.1, písm. b), odst. 4 USSG; příručka FCPA, s. 59; komentář k USAM 9-28.800; příručka OECD, C.8, s. 54 a násl.

6 § 8B2.1, písm. b), odst. 5, bod C USSG; příručka FCPA, s. 61; příručka OECD, C.10, s. 60 a násl.

7 § 8B2.1, písm. b), odst. 6 USSG; příručka FCPA, s. 59–60; komentář USAM 9-28.800; příručka OECD, C.11, s. 68 a násl.

8 § 8B2.1, písm. b), odst. 5, body A a B USSG; příručka FCPA, s. 61–62; komentář USAM 9-28.800; příručka OECD, C.12, s. 72 a násl.

9 příručka FCPA, s. 60–66; příručka OECD, C.6, s. 38 a násl.

10 příručka FCPA, s. 62.
